

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΩΝ
ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ (Δ.Π.Μ.Σ.)

ΨΗΦΙΑΚΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ
ΚΑΙ ΝΕΟΦΥΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ
ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΩΝ ΚΑΙ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΩΝ
ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ
ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

ΨΗΦΙΑΚΟΙ ΝΟΜΑΔΕΣ ΟΔΗΓΟΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Κίσσας Παναγιώτης

ΑΜ: 3272022008

email: icsdm722008@icsd.aegean.gr

Η Διπλωματική Εργασία παρουσιάστηκε ενώπιον
του Διδακτικού Προσωπικού του Πανεπιστημίου Αιγαίου & του Εθνικού Μετσόβιου
Πολυτεχνείου

Σε Μερική Εκπλήρωση των απαιτήσεων για την απόκτηση του μεταπτυχιακού
διπλώματος ειδίκευσης «Ψηφιακή Καινοτομία και Νεοφυής Επιχειρηματικότητα»

Η ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΩΝ
ΕΠΙΚΥΡΩΝΕΙ ΤΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟΥ
ΚΙΣΣΑ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ

ΚΟΝΤΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ, Επιβλέπων

Τμήμα Μηχανικών Πληροφοριακών
και Επικοινωνιακών Συστημάτων

© 2026

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

ΚΙΣΣΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία εξετάζει σε βάθος τον ψηφιακό νομαδισμό ως μοχλό τουριστικής και επιχειρηματικής καινοτομίας, με έμφαση στην ανάδειξη της Ελλάδας ως ελκυστικού προορισμού για αυτή τη νέα κατηγορία εργαζομένων-ταξιδιωτών. Οι ψηφιακοί νομάδες, εργαζόμενοι που αξιοποιούν ψηφιακές τεχνολογίες για να παρέχουν εξ αποστάσεως υπηρεσίες ενώ μετακινούνται μεταξύ διαφορετικών προορισμών, επαναπροσδιορίζουν τα όρια ανάμεσα στην εργασία, το ταξίδι και την τουριστική εμπειρία, δημιουργώντας νέες ανάγκες σε υποδομές, υπηρεσίες και πολιτικές υποστήριξης. Η εργασία συνδυάζει εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση με περιγραφική ποσοτική έρευνα μέσω δομημένου online ερωτηματολογίου (73 έγκυρες απαντήσεις από εργαζομένους διαφορετικών προφίλ), προκειμένου να διερευνήσει τα χαρακτηριστικά, τα κίνητρα, τα εργασιακά μοντέλα και τα κριτήρια επιλογής τόπου διαμονής και εργασίας, καθώς και την αντίληψη για την Ελλάδα ως προορισμό. Τα ευρήματα δείχνουν ότι ο ψηφιακός νομαδισμός μπορεί να λειτουργήσει ως παράγοντας κοινωνικής και επιχειρηματικής καινοτομίας, συμβάλλοντας στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, στην τόνωση της τοπικής κατανάλωσης και στη δημιουργία νέων αγορών και νεοφυών επιχειρήσεων, υπό την προϋπόθεση ότι θα αντιμετωπιστούν κρίσιμες προκλήσεις που σχετίζονται με τις ψηφιακές υποδομές, τη γραφειοκρατία και τη σαφήνεια του θεσμικού πλαισίου. Συνολικά, η εργασία καταλήγει σε συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής για τη βελτίωση των υποδομών, την ενίσχυση εξειδικευμένων υπηρεσιών και την ανάπτυξη υποστηρικτικών οικοσυστημάτων καινοτομίας, προκειμένου η Ελλάδα να αξιοποιήσει στρατηγικά τον ψηφιακό νομαδισμό ως ευκαιρία αναβάθμισης του τουριστικού της οικοσυστήματος.

ABSTRACT

This master's thesis provides an in-depth examination of digital nomadism as a driver of tourism and entrepreneurial innovation, with a particular focus on positioning Greece as an attractive destination for this emerging category of mobile remote workers. Digital nomads, who leverage digital technologies to perform their work remotely while relocating between different destinations, redefine the boundaries between work, travel and the tourism experience, generating new demands for infrastructure, services and supportive policies. The study combines an extensive literature review with a descriptive quantitative survey conducted through a structured online questionnaire (73 valid responses from workers with diverse profiles related to digital nomadism), in order to explore their characteristics, motivations, work models and location choice criteria, as well as their perceptions of Greece as a destination. The findings indicate that digital nomadism can act as a catalyst for social and entrepreneurial innovation by extending the tourist season, stimulating local

consumption and fostering new markets and start-ups, provided that key challenges concerning digital infrastructure, bureaucracy and regulatory clarity are effectively addressed. Overall, the thesis formulates concrete policy recommendations for improving infrastructure, strengthening specialized services and developing supportive innovation ecosystems, so that Greece can strategically leverage digital nomadism as an opportunity to upgrade its tourism ecosystem.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ABSTRACT	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
Κεφάλαιο 1: Ψηφιακοί Νομάδες – Θεωρητικό Υπόβαθρο	8
1.1 Ορισμός και χαρακτηριστικά των ψηφιακών νομάδων.....	9
1.2 Κοινωνικοοικονομικά προφίλ και δημογραφικά στοιχεία	11
1.3 Εργασιακά μοντέλα και σχέση με την εξ αποστάσεως εργασία	12
1.4 Αντίκτυπος της πανδημίας στην εξάπλωση του φαινομένου	14
Κεφάλαιο 2: Ο Ψηφιακός Νομαδισμός ως Παράγοντας Καινοτομίας στον Τουρισμό.....	16
2.1 Ψηφιακοί νομάδες και ανάπτυξη τουριστικών προορισμών	17
2.2 Νέες ανάγκες και υπηρεσίες που προκύπτουν	18
2.3 Επιχειρηματικές ευκαιρίες και νέες αγορές.....	20
2.4 Case studies από επιτυχημένες πρακτικές σε διεθνές επίπεδο	22
Κεφάλαιο 3: Η Ελλάδα ως Προορισμός για Ψηφιακούς Νομάδες	24
3.1 Παρούσα κατάσταση και δυναμική ανάπτυξης στην Ελλάδα	25
3.2 Κίνητρα και προγράμματα προσέλκυσης	29
3.3 Υποδομές και προκλήσεις (π.χ. internet, coworking spaces, βίζες).....	30
3.4 Συγκριτική ανάλυση με άλλες χώρες	32
Κεφάλαιο 4: Εμπειρική Έρευνα.....	35
4.1 Μεθοδολογία Έρευνας	36
4.2 Ανάλυση Ερωτηματολογίου.....	39
4.2.1 Βασική περιγραφική εικόνα του δείγματος.....	40
4.2.2 Τύπος εργασίας και βασικό επαγγελματικό προφίλ.....	41
4.2.3 Πρόθεση υιοθέτησης ψηφιακού νομαδισμού.....	42
4.2.4 Κίνητρα και προκλήσεις στον ψηφιακό νομαδισμό	44
4.2.5 Κριτήρια επιλογής τόπου διαμονής και εργασίας	47
4.2.6 Αξιολόγηση ικανοποίησης, υποδομών, πολιτικών και στάσης για την Ελλάδα	49
4.3 Συμπεράσματα από την εμπειρική έρευνα.....	51

4.3.1 Συνοπτική σύνθεση κεντρικών ευρημάτων	52
4.3.2 Ερμηνεία ευρημάτων ανά εργασιακή ομάδα	53
4.3.3 Σύνδεση με το θεωρητικό πλαίσιο και επιστημονική συμβολή	55
4.3.4 Στρατηγικές και πολιτικές προεκτάσεις	56
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα και Προτάσεις Πολιτικής	57
5.1 Βασικά ευρήματα της έρευνας	57
5.2 Προτάσεις για την ενίσχυση της Ελλάδας ως προορισμού ψηφιακών νομάδων	59
5.2.1 Δυναμικό ανάπτυξης νεοφυών επιχειρήσεων γύρω από τον ψηφιακό νομαδισμό .	61
5.3 Μελλοντικές τάσεις και κατευθύνσεις για περαιτέρω έρευνα	62
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	64

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρουσίαση του θέματος και της σημασίας του

Ο ψηφιακός νομαδισμός αναδύεται ως παγκόσμιο φαινόμενο μετά την πανδημία COVID-19, επιταχύνοντας την εξ αποστάσεως εργασία και δημιουργώντας νέα υβριδική μορφή κινητικότητας: εργασία + μακροχρόνιο ταξίδι. Οι ψηφιακοί νομάδες, αξιοποιώντας ψηφιακές τεχνολογίες, εργάζονται από οποιονδήποτε προορισμό, επιμηκύνοντας τις τουριστικές περιόδους και ενισχύοντας την τοπική οικονομία πέρα από την παραδοσιακή εποχικότητα.

Το φαινόμενο μετασχηματίζει τον τουρισμό μέσω νέων αναγκών (coworking spaces, σταθερό internet, coliving), επιχειρηματικών ευκαιριών και κοινωνικών οικοσυστημάτων καινοτομίας. Οι προορισμοί που προσαρμόζονται αποκτούν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, ενώ η Ελλάδα – με τα φυσικά και πολιτιστικά της πλεονεκτήματα – καλείται να καλύψει κρίσιμα κενά σε υποδομές και πολιτικές.

Στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα

Η εργασία διερευνά τον ψηφιακό νομαδισμό ως παράγοντα τουριστικής και επιχειρηματικής καινοτομίας, με εστίαση στην Ελλάδα. Τα κύρια ερωτήματα είναι:

- Ποια είναι τα χαρακτηριστικά, τα εργασιακά μοντέλα και τα κίνητρα των ψηφιακών νομάδων;
- Ποιες μορφές καινοτομίας προκύπτουν από τη δραστηριότητά τους;
- Ποιες υποδομές και πολιτικές καθιστούν έναν προορισμό ελκυστικό;
- Πώς συγκρίνεται η Ελλάδα με ανταγωνιστές (Πορτογαλία, Εσθονία);
- Ποιες στοχευμένες παρεμβάσεις θα ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας;

Μεθοδολογία έρευνας

Η μεθοδολογία συνδυάζει: (α) εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση σύγχρονων πηγών για ψηφιακό νομαδισμό και τουριστική καινοτομία, και (β) περιγραφική ποσοτική έρευνα μέσω δομημένου online ερωτηματολογίου (Google Forms, 73 έγκυρες απαντήσεις από εργαζομένους διαφορετικών προφίλ).

Η ανάλυση περιλαμβάνει υπολογισμό συχνοτήτων, ποσοστών, μέσων όρων και διασταυρώσεις (π.χ. τύπος εργασίας × πρόθεση νομαδισμού) σε Excel, χωρίς εξειδικευμένα στατιστικά εργαλεία. Η προσέγγιση εστιάζει στην ερμηνεία τάσεων και μοτίβων, με ρητή τεκμηρίωση περιορισμών (δειγματοληψία ευκολίας, self-reported data).

Κεφάλαιο 1: Ψηφιακοί Νομάδες – Θεωρητικό Υπόβαθρο

Το κεφάλαιο αυτό εισάγει το βασικό θεωρητικό πλαίσιο γύρω από το φαινόμενο της ψηφιακής εργασίας και του ψηφιακού νομαδισμού, δίνοντας έμφαση στις κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που επιφέρουν οι νέες τεχνολογίες στην παραδοσιακή αντίληψη της εργασίας, του χώρου και της κινητικότητας (Eurofound, 2020· ILO, 2021). Η μετάβαση από τα σταθερά ωράρια και τους φυσικούς χώρους γραφείου σε ευέλικτα, υβριδικά ή πλήρως απομακρυσμένα μοντέλα εργασίας δημιουργεί νέες μορφές οργάνωσης της επαγγελματικής δραστηριότητας και αναδιαμορφώνει τις σχέσεις των ατόμων με τον τόπο κατοικίας και τον τόπο εργασίας τους (Sutherland & Jarrahi, 2017).

Στο πλαίσιο αυτό, ο ψηφιακός νομαδισμός αναδύεται ως μια ιδιαίτερη μορφή σύγχρονης κινητικότητας, όπου η δυνατότητα εργασίας «από οπουδήποτε» συνδέεται στενά με το ταξίδι, τον τουρισμό και την αναζήτηση βελτιωμένης ποιότητας ζωής (Makimoto & Manners, 1997· Reichenberger, 2018). Παρουσιάζονται οι βασικές έννοιες, οι ορισμοί και τα χαρακτηριστικά των ψηφιακών νομάδων, καθώς και οι παράγοντες που συνδιαμορφώνουν την ανάπτυξη αυτής της μορφής εργασίας. Παράλληλα, αναλύονται τα κοινωνικοοικονομικά και δημογραφικά τους προφίλ, τα κύρια εργασιακά μοντέλα που υιοθετούν, αλλά και ο καθοριστικός ρόλος της πανδημίας COVID-19 στην επιτάχυνση του φαινομένου (Nash et al., 2021· Mancinelli, 2020).

Το κεφάλαιο αυτό θέτει το θεωρητικό υπόβαθρο για την περαιτέρω διερεύνηση των επιπτώσεων και των προοπτικών του ψηφιακού νομαδισμού, τόσο σε επίπεδο ατόμου όσο και σε επίπεδο τουριστικών προορισμών και τοπικών οικοσυστημάτων. Η κατανόηση του ποιοι είναι οι ψηφιακοί νομάδες, πώς ζουν και εργάζονται, και ποια είναι τα κίνητρα και οι ανάγκες τους, αποτελεί προϋπόθεση για την ανάλυση του ρόλου τους στην τουριστική καινοτομία, η οποία αναπτύσσεται στα επόμενα κεφάλαια (Hall, 2020· Carneiro & Costa, 2022).

1.1 Ορισμός και χαρακτηριστικά των ψηφιακών νομάδων

Οι ψηφιακοί νομάδες αποτελούν μία σύγχρονη και ολοένα πιο ορατή κοινωνική και επαγγελματική ομάδα, που χαρακτηρίζεται από την έντονη χωρική κινητικότητα και την εργασία εξ αποστάσεως μέσω ψηφιακών τεχνολογιών (Schlagwein, 2019). Ο όρος «ψηφιακός νομάς» δεν διαθέτει έναν αυστηρό, καθολικά αποδεκτό ορισμό, καθώς εμφανίζεται σε διαφορετικά θεωρητικά και ερευνητικά πλαίσια. Ωστόσο, σε γενικές γραμμές, περιγράφει άτομα που εκτελούν την εργασία τους απομακρυσμένα, αξιοποιώντας το διαδίκτυο και ψηφιακά εργαλεία, ενώ ταυτόχρονα μετακινούνται συχνά και ζουν σε διαφορετικές γεωγραφικές τοποθεσίες για μικρά ή μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα (Makimoto & Manners, 1997· Nash et al., 2021).

Οι ψηφιακοί νομάδες μπορούν να είναι ελεύθεροι επαγγελματίες (freelancers), απομακρυσμένοι υπάλληλοι εταιρειών ή οργανισμών, καθώς και ψηφιακοί επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται σε διαδικτυακές πλατφόρμες και αγορές (Sutherland & Jarrahi, 2017). Κοινό τους στοιχείο δεν είναι τόσο το επάγγελμα καθαυτό, όσο ο τρόπος οργάνωσης της εργασίας και της ζωής τους: έχουν τη δυνατότητα να εργάζονται «χωρικά ανεξάρτητα», χωρίς να δεσμεύονται από μία μόνιμη τοποθεσία κατοικίας ή φυσικής παρουσίας σε γραφείο (Kohl & McIntosh, 2022).

Βασική διαφορά των ψηφιακών νομάδων από άλλους τύπους απομακρυσμένων εργαζομένων είναι ακριβώς αυτή η κοινωνική και γεωγραφική κινητικότητα. Ένας τηλεεργαζόμενος μπορεί να εργάζεται από το σπίτι του σε μόνιμη βάση, χωρίς να μετακινείται συχνά· ο ψηφιακός νομάς, αντιθέτως, ενσωματώνει στη ζωή του τη συχνή αλλαγή τόπου διαμονής, την επιλογή διαφορετικών πόλεων ή χωρών και τη σύνδεση της εργασίας με την ταξιδιωτική εμπειρία (Thompson, 2019). Η κινητικότητα δεν είναι μια δευτερεύουσα συνέπεια, αλλά χαρακτηριστικό δομικό στοιχείο του τρόπου ζωής του.

Επιπλέον, οι ψηφιακοί νομάδες χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό αυτονομίας στην οργάνωση του χρόνου και του τόπου εργασίας τους. Ορίζουν σε μεγάλο βαθμό μόνοι τους το καθημερινό τους πρόγραμμα, επιλέγουν πότε θα εργαστούν, από πού θα συνδεθούν και πώς θα συνδυάσουν τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις με τη διερεύνηση του τόπου όπου διαμένουν προσωρινά (Mancinelli, 2020). Η εργασία, η αναψυχή και η διαμονή παύουν να είναι αυστηρά διαχωρισμένες σφαίρες, και τείνουν να συνδέονται σε ένα ενιαίο, υβριδικό πλαίσιο ζωής.

Στα κύρια χαρακτηριστικά των ψηφιακών νομάδων περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων:

- η ευελιξία στην εργασία και τη διαμονή, καθώς επιλέγουν ελεύθερα πότε, πού και για πόσο θα εργαστούν ή θα παραμείνουν σε έναν προορισμό,

- η εκτεταμένη χρήση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, που τους προσφέρει διαρκή σύνδεση με εργοδότες, πελάτες, συνεργάτες και κοινότητες ενδιαφέροντος (Eurofound, 2020),
- η επιδίωξη βελτιωμένης ισορροπίας μεταξύ εργασίας και προσωπικής ζωής, με έμφαση στην ποιότητα ζωής, την υγεία, την ευεξία και τις νέες εμπειρίες (Reichenberger, 2018),
- η συμμετοχή σε τοπικές ή διεθνείς κοινότητες ψηφιακών νομάδων, φυσικές ή διαδικτυακές, που προσφέρουν κοινωνική υποστήριξη, ανταλλαγή γνώσεων και επαγγελματικά δίκτυα (Schlagwein, 2019).

Η πανδημία COVID-19 λειτούργησε ως ισχυρός επιταχυντής του φαινομένου. Η μαζική μετάβαση σε καθεστώς τηλεργασίας ώθησε πολλούς εργαζόμενους να αναθεωρήσουν τη σχέση τους με τον χώρο εργασίας και να υιοθετήσουν, σε μόνιμη ή προσωρινή βάση, στοιχεία του «νομαδικού» τρόπου ζωής (ILO, 2021· Nash et al., 2021). Ο αριθμός των ατόμων που εργάζονται απομακρυσμένα, μετακινούνται συχνά και δοκιμάζουν τη ζωή τους σε νέους τόπους αυξήθηκε σημαντικά, καθιστώντας τον ψηφιακό νομαδισμό ορατό τόσο στις αγορές εργασίας όσο και στους τουριστικούς προορισμούς.

Παράλληλα, πολλές κυβερνήσεις αναγνώρισαν τα πιθανά οικονομικά και κοινωνικά οφέλη που συνεπάγεται η προσέλκυση ψηφιακών νομάδων – όπως η ενίσχυση της τοπικής κατανάλωσης, η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και η τόνωση της καινοτομίας – και προχώρησαν στη θέσπιση ειδικών βίζας, απλουστευμένων διαδικασιών παραμονής ή φορολογικών κινήτρων (Hall, 2020· OECD, 2021).

Σε τοπικό επίπεδο, οι ψηφιακοί νομάδες επιλέγουν προορισμούς που διαθέτουν σταθερή και ποιοτική υποδομή δικτύου, σε συνδυασμό με ένα ευχάριστο, λειτουργικό και δημιουργικό περιβάλλον που ενισχύει τόσο την παραγωγικότητα όσο και την ευεξία τους (Carneiro & Costa, 2022). Πολλές περιοχές προσαρμόζονται σε αυτήν την τάση δημιουργώντας χώρους coworking, κοινότητες πρακτικής και υποστηρικτικά οικοσυστήματα γύρω από την εξ αποστάσεως εργασία (Schmidt & George, 2021).

Συνοψίζοντας, οι ψηφιακοί νομάδες μπορούν να θεωρηθούν πρωτοπόροι ενός νέου μοντέλου εργασίας και τρόπου ζωής, στο οποίο η τεχνολογία αποτελεί τη βασική υποδομή για υψηλή παραγωγικότητα και η κινητικότητα λειτουργεί ως μέσο βελτίωσης της ποιότητας ζωής και της επαγγελματικής ευελιξίας. Ως εκ τούτου, αποτελούν σημαντικό παράγοντα αλλαγής και καινοτομίας στον σύγχρονο εργασιακό και τουριστικό χώρο (Reichenberger, 2018· Hall, 2020).

1.2 Κοινωνικοοικονομικά προφίλ και δημογραφικά στοιχεία

Οι ψηφιακοί νομάδες συνιστούν μια κοινωνική ομάδα διαρκώς αναπτυσσόμενη, με χαρακτηριστικά που αντανakλούν ευρύτερες μεταβολές στις αντιλήψεις για την εργασία, την κινητικότητα και τον τρόπο ζωής (Mancinelli, 2020). Η κατανόηση του κοινωνικοοικονομικού και δημογραφικού τους προφίλ είναι κρίσιμη για την εκτίμηση του αντικτύπου τους σε τοπικές και παγκόσμιες αγορές, καθώς και για τη διαμόρφωση πολιτικών προσέλκυσης, ρύθμισης και υποστήριξής τους (Nash et al., 2021).

Σε ό,τι αφορά τις ηλικιακές και δημογραφικές τάσεις, η πλειονότητα των ψηφιακών νομάδων εντοπίζεται συνήθως στην ηλικιακή ομάδα των 25 έως 45 ετών, δηλαδή σε άτομα που βρίσκονται σε παραγωγική και δυναμική φάση της επαγγελματικής τους πορείας (Eurofound, 2020). Ιδιαίτερα οι νεότερες γενιές, όπως οι Millennials και η Generation Z, εμφανίζουν έντονη έλξη προς τον ψηφιακό νομαδισμό, καθώς είναι εξοικειωμένες με τις ψηφιακές τεχνολογίες, έχουν ανατραφεί σε περιβάλλοντα υψηλής συνδεσιμότητας και επιζητούν μεγαλύτερη αυτονομία και ευελιξία στις εργασιακές σχέσεις (Thompson, 2019).

Οι περισσότεροι ψηφιακοί νομάδες διαθέτουν τριτοβάθμια ή ανώτερη εκπαίδευση και ειδίκευση σε κλάδους που επιτρέπουν την εξ αποστάσεως εργασία, όπως η πληροφορική, το ψηφιακό μάρκετινγκ, οι δημιουργικές βιομηχανίες, οι συμβουλευτικές υπηρεσίες και διάφορες μορφές ψηφιακής επιχειρηματικότητας (Schlagwein, 2019). Η υψηλή εξειδίκευση και το ανθρώπινο κεφάλαιο που διαθέτουν τους καθιστούν ελκυστική ομάδα για αγορές εργασίας και προορισμούς που επιδιώκουν να αναβαθμίσουν το παραγωγικό τους μοντέλο (Hall, 2020).

Ως προς τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, οι ψηφιακοί νομάδες εμφανίζουν ευρύ φάσμα εισοδηματικών δυνατοτήτων, αλλά κατά κανόνα κατατάσσονται από το μέσο έως το υψηλό εισόδημα (Nash et al., 2021). Αυτό τους επιτρέπει να ζουν και να εργάζονται σε διαφορετικές χώρες, επιλέγοντας συχνά περιοχές με χαμηλότερο κόστος ζωής σε σχέση με τη χώρα προέλευσής τους, χωρίς να θυσιάζουν την ποιότητα των υπηρεσιών ή των υποδομών που απολαμβάνουν (Carneiro & Costa, 2022). Συχνά προτιμούν χώρες της Μεσογείου, της Νοτιοανατολικής Ασίας ή άλλους ελκυστικούς προορισμούς που συνδυάζουν φυσική ομορφιά, ανεπτυγμένες τουριστικές υποδομές και ευνοϊκό κλίμα.

Σε κοινωνικό επίπεδο, οι ψηφιακοί νομάδες διαθέτουν υψηλή αίσθηση αυτονομίας και ατομικής ευθύνης για την οργάνωση του χρόνου, της εργασίας και της προσωπικής τους ζωής. Δηλώνουν συχνά ικανοποίηση από την ισορροπία που επιτυγχάνουν μεταξύ εργασίας και ελεύθερου χρόνου, καθώς και από την ευκαιρία να γνωρίζουν νέους πολιτισμούς, να αλληλεπιδρούν με διαφορετικές κοινότητες και να διευρύνουν τα επαγγελματικά και κοινωνικά τους δίκτυα σε διεθνές επίπεδο (Reichenberger, 2018).

Σε επίπεδο επαγγελματικού προφίλ, οι ψηφιακοί νομάδες δραστηριοποιούνται σε τομείς με υψηλή ψηφιακή εξαρτησιμότητα και χαμηλή ανάγκη φυσικής παρουσίας. Η ποικιλία των επαγγελματικών τους ρόλων – από developers και designers μέχρι συμβούλους, εκπαιδευτές ή δημιουργούς περιεχομένου – προσδίδει μεγάλη ετερογένεια στο εσωτερικό της ομάδας, αλλά ταυτόχρονα και κοινές ανάγκες: αξιόπιστη τεχνολογική υποδομή, ευέλικτους χώρους εργασίας και δυνατότητες συνεχούς δικτύωσης (Schmidt & George, 2021).

Σημαντικό στοιχείο της καθημερινότητάς τους αποτελεί η συμμετοχή σε κοινότητες και χώρους coworking, οι οποίοι δεν λειτουργούν μόνο ως υποδομές παροχής γραφειακών υπηρεσιών, αλλά και ως κέντρα κοινωνικοποίησης, ανταλλαγής ιδεών και ανάπτυξης συνεργασιών (Schlagwein, 2019). Τα coworking spaces αναδεικνύονται σε ακρογωνιαίο λίθο της εμπειρίας του ψηφιακού νομαδισμού, καθώς προσφέρουν ένα σταθερό σημείο αναφοράς μέσα σε μια κατά τα άλλα κινητική ζωή (Carneiro & Costa, 2022).

Παρά τα πλεονεκτήματα αυτά, οι ψηφιακοί νομάδες δεν παύουν να αντιμετωπίζουν σημαντικές προκλήσεις. Η αβεβαιότητα σχετικά με τη σταθερότητα της διαμονής, οι νομικές και φορολογικές εκκρεμότητες, η διαχείριση ζητημάτων κοινωνικής προστασίας, καθώς και ο κίνδυνος κοινωνικής απομόνωσης ή αίσθησης προσωρινότητας, συνθέτουν ένα σύνθετο πλέγμα δυσκολιών (Mancinelli, 2020· OECD, 2021). Η αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων απαιτεί τη διαμόρφωση προσαρμοσμένων θεσμικών πλαισίων και πολιτικών, που να αφορούν βίζες, φορολογία, κοινωνική ένταξη και πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες.

Η εις βάθος κατανόηση των κοινωνικοοικονομικών και δημογραφικών χαρακτηριστικών των ψηφιακών νομάδων είναι, επομένως, καίρια για την ανάπτυξη πολιτικών που θα στηρίζουν τόσο τη βιωσιμότητα του ίδιου του φαινομένου όσο και την αποτελεσματική ένταξή τους σε νέες κοινότητες και αγορές (Hall, 2020· Nash et al., 2021).

1.3 Εργασιακά μοντέλα και σχέση με την εξ αποστάσεως εργασία

Η ταχύτατη τεχνολογική πρόοδος και οι μεταβολές στις εργασιακές πρακτικές των τελευταίων δεκαετιών έχουν μετασχηματίσει ουσιαστικά τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται και εκτελείται η εργασία (Eurofound, 2020). Τα παραδοσιακά μοντέλα πλήρους απασχόλησης σε σταθερό χώρο εργασίας συνυπάρχουν σήμερα με μια ποικιλία ευέλικτων και υβριδικών μορφών, στις οποίες εντάσσεται και ο ψηφιακός νομαδισμός. Η εξ αποστάσεως εργασία – είτε με τη μορφή τηλεργασίας, είτε με τη μορφή μικτών σχημάτων – αποτελεί το βασικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο αναπτύσσονται τα εργασιακά μοντέλα των ψηφιακών νομάδων (Sutherland & Jarrahi, 2017· ILO, 2021).

Παρότι η εξ αποστάσεως εργασία ως πρακτική υφίσταται ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, η ευρεία διάδοσή της ήταν μέχρι πρόσφατα περιορισμένη, λόγω οργανωτικών, τεχνολογικών αλλά και πολιτισμικών εμποδίων (ILO, 2021). Η εξέλιξη των ψηφιακών εργαλείων συνεργασίας, η αύξηση των ταχυτήτων σύνδεσης στο διαδίκτυο και η διάδοση φορητών συσκευών δημιούργησαν σταδιακά τις προϋποθέσεις για πιο ευέλικτες μορφές εργασίας. Ωστόσο, η πραγματική «έκρηξη» επήλθε με την πανδημία COVID-19, η οποία κατέστησε την τηλεργασία αναγκαστική επιλογή για πλήθος επιχειρήσεων και οργανισμών, αποδεικνύοντας στην πράξη τη βιωσιμότητα και την αποτελεσματικότητά της (Eurofound, 2020).

Στο πλαίσιο αυτό, μπορούν να διακριθούν τρία βασικά εργασιακά μοντέλα που συνδέονται άμεσα με τους ψηφιακούς νομάδες (Schlagwein, 2019· Nash et al., 2021):

- **Freelancers ή αυτοαπασχολούμενοι:** Πρόκειται για εργαζόμενους που διαχειρίζονται ανεξάρτητα τα έργα και τους πελάτες τους, χωρίς να δεσμεύονται από παραδοσιακά εργασιακά ωράρια ή ιεραρχικές εταιρικές δομές. Η αυτονομία και η ευελιξία είναι κεντρικά στοιχεία του μοντέλου αυτού, συνοδευόμενα όμως από την ανάγκη αποτελεσματικής αυτοδιαχείρισης, διαρκούς εύρεσης νέων συνεργασιών και ανάληψης επιχειρησιακών και οικονομικών ευθυνών.
- **Εξ αποστάσεως υπάλληλοι:** Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν εργαζόμενοι που απασχολούνται από εταιρείες ή οργανισμούς, αλλά εργάζονται πλήρως ή εν μέρει από απόσταση. Η εργασία τους οργανώνεται μέσω ψηφιακών εργαλείων επικοινωνίας και συνεργασίας, επιτρέποντας τη διατήρηση σταθερής εργασιακής σχέσης με ταυτόχρονη μεγαλύτερη γεωγραφική ευελιξία (Sutherland & Jarrahi, 2017). Το μοντέλο αυτό συνδυάζει την ασφάλεια της μόνιμης ή μακροχρόνιας απασχόλησης με πλεονεκτήματα που σχετίζονται με την κινητικότητα και τον έλεγχο του χώρου εργασίας.
- **Ψηφιακοί επιχειρηματίες και startups:** Ορισμένοι ψηφιακοί νομάδες επιλέγουν να δημιουργήσουν δικές τους επιχειρήσεις, αξιοποιώντας διαδικτυακές πλατφόρμες, καινοτόμες υπηρεσίες και ηλεκτρονικό εμπόριο. Η μορφή αυτή εργασίας απαιτεί υψηλό βαθμό αυτοδιαχείρισης, στρατηγικό σχεδιασμό, καινοτομική σκέψη και έντονη δραστηριότητα δικτύωσης, προσφέροντας ωστόσο τη μεγαλύτερη δυνατή ανεξαρτησία (Kohl & McIntosh, 2022).

Η εξ αποστάσεως εργασία, αν και συνδέεται στενά με τα παραπάνω μοντέλα, υπερβαίνει τα όρια του ψηφιακού νομαδισμού. Υπάρχουν πολλοί εργαζόμενοι που εργάζονται αποκλειστικά από το σπίτι ή σε υβριδικά σχήματα, χωρίς να υιοθετούν νομαδικό τρόπο ζωής (Eurofound, 2020). Η ειδοποιός διαφορά των ψηφιακών νομάδων είναι ότι η

κινητικότητα – η επιλογή διαφορετικών τόπων διαμονής, η συχνή μετακίνηση, η διερεύνηση νέων προορισμών – αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ταυτότητάς τους (Thompson, 2019).

Η πανδημία COVID-19 λειτούργησε ως καταλύτης για την ευρεία αποδοχή της εξ αποστάσεως εργασίας, καθιστώντας την από «εναλλακτική πρακτική» σε βασικό εργαλείο λειτουργίας πολλών οργανισμών (ILO, 2021). Η μετάβαση αυτή ενίσχυσε τη δυνατότητα ατόμων να εργάζονται από οποιοδήποτε μέρος, ανοίγοντας πρακτικά τον δρόμο για την εξάπλωση του ψηφιακού νομαδισμού. Η τεχνολογική πρόοδος – με εφαρμογές για βιντεοκλήσεις, συστήματα διαχείρισης έργων, πλατφόρμες συνεργασίας και υπηρεσίες cloud – συνεχίζει να ενισχύει τη βιωσιμότητα και την ελκυστικότητα αυτού του μοντέλου (Schmidt & George, 2021).

Παράλληλα, η μετάβαση σε νέα εργασιακά μοντέλα εγείρει και νέες προκλήσεις: διαχείριση εργασιακού χρόνου και ορίων μεταξύ εργασίας και προσωπικής ζωής, κίνδυνος επαγγελματικής ή κοινωνικής απομόνωσης, ζητήματα νομικής και φορολογικής συμμόρφωσης, αλλά και ανάγκη για νέες δεξιότητες αυτοοργάνωσης και ψηφιακής επάρκειας (Mancinelli, 2020). Η αντιμετώπιση αυτών των θεμάτων απαιτεί διεπιστημονική προσέγγιση που συνδυάζει γνώσεις από τον χώρο της εργασίας, του δικαίου, της κοινωνιολογίας, της τεχνολογίας και της πολιτικής επιστήμης (Hall, 2020· OECD, 2021).

Η σχέση των ψηφιακών νομάδων με την εξ αποστάσεως εργασία είναι, επομένως, στενή αλλά όχι ταυτισμένη. Οι ψηφιακοί νομάδες αξιοποιούν την εξ αποστάσεως εργασία ως βασικό εργαλείο για να υλοποιήσουν έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής, όπου η κινητικότητα, η εμπειρία του τόπου και η προσωπική ελευθερία αποτελούν κεντρικές αξίες. Έτσι, αναδεικνύονται σε πρωτοπόρους ενός μεταβαλλόμενου εργασιακού τοπίου που επηρεάζει βαθιά την αγορά εργασίας, την κοινωνία και τις τοπικές οικονομίες (Schlagwein, 2019· Nash et al., 2021).

1.4 Αντίκτυπος της πανδημίας στην εξάπλωση του φαινομένου

Η πανδημία COVID-19 αποτέλεσε έναν ιστορικό καταλύτη, που μετέβαλε ριζικά το εργασιακό, κοινωνικό και οικονομικό τοπίο σε παγκόσμιο επίπεδο (ILO, 2021). Στον τομέα της εργασίας και της κινητικότητας, η πανδημία επιτάχυνε την υιοθέτηση πρακτικών εξ αποστάσεως εργασίας και διατάραξε καθιερωμένα πρότυπα οργάνωσης της επαγγελματικής ζωής, δημιουργώντας ευνοϊκές συνθήκες για την άνθηση του φαινομένου των ψηφιακών νομάδων (Eurofound, 2020· Nash et al., 2021).

Πριν από την πανδημία, η εξ αποστάσεως εργασία βρισκόταν σε φάση ανάπτυξης, αλλά η εφαρμογή της παρέμενε περιορισμένη σε ορισμένους κλάδους και εταιρείες, κυρίως λόγω

επιφυλάξεων σχετικά με την αποδοτικότητα, τον έλεγχο της εργασίας και την εταιρική κουλτούρα (ILO, 2021). Με την επιβολή lockdowns, περιορισμών μετακίνησης και μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης, πλήθος επιχειρήσεων αναγκάστηκαν να υιοθετήσουν την τηλεργασία ως τον κύριο – ή και μοναδικό – τρόπο συνέχισης της λειτουργίας τους, αποδεικνύοντας στην πράξη ότι πολλές εργασίες μπορούν να εκτελεστούν αποτελεσματικά χωρίς φυσική παρουσία στο γραφείο (Eurofound, 2020).

Ταυτόχρονα, σε ατομικό επίπεδο, πολλοί εργαζόμενοι συνειδητοποίησαν ότι η εργασία τους δεν προϋποθέτει μόνιμη εγκατάσταση σε μία συγκεκριμένη πόλη ή χώρα. Η δυνατότητα να εργάζονται απομακρυσμένα έδωσε την ευκαιρία σε αρκετούς να εξετάσουν την προοπτική μετακίνησης σε περιοχές με καλύτερη ποιότητα ζωής, χαμηλότερο κόστος διαβίωσης ή πιο ελκυστικό φυσικό περιβάλλον (Mancinelli, 2020). Έτσι, η κινητικότητα, που παραδοσιακά συνδεόταν κυρίως με λόγους αναψυχής ή μόνιμης μετανάστευσης, άρχισε να συνδέεται πιο στενά με τον τρόπο οργάνωσης της καθημερινής εργασίας (Hall, 2020).

Ο αριθμός των ψηφιακών νομάδων αυξήθηκε σημαντικά κατά την περίοδο της πανδημίας, καθώς άτομα που μέχρι τότε εργάζονταν μακροχρόνια σε σταθερή βάση επέλεξαν να αξιοποιήσουν την ευελιξία της τηλεργασίας για να μετακινηθούν, προσωρινά ή μόνιμα, σε νέους προορισμούς (Nash et al., 2021). Παράλληλα, αναπτύχθηκαν νέες μορφές ταξιδιωτικής εμπειρίας, στις οποίες η εργασία και ο τουρισμός δεν αντιμετωπίζονται ως δύο απολύτως διακριτές δραστηριότητες, αλλά ως στοιχεία ενός ενιαίου, υβριδικού τρόπου ζωής (Reichenberger, 2018).

Η διεθνής κοινότητα – κράτη, τοπικές διοικήσεις, τουριστικοί φορείς και ιδιωτικές επιχειρήσεις – αναγνώρισε σχετικά γρήγορα την αξία των ψηφιακών νομάδων ως φορέων οικονομικής δραστηριότητας, καινοτομίας και πολιτισμικής ανταλλαγής (Hall, 2020· OECD, 2021). Σε πολλές χώρες θεσπίστηκαν ειδικές βίζες ψηφιακού νομαδισμού, προγράμματα προσέλκυσης απομακρυσμένων εργαζομένων, φορολογικά κίνητρα και καμπάνιες προβολής προορισμών ως κατάλληλων τόπων για μακροχρόνια παραμονή και εργασία (Schmidt & George, 2021).

Παράλληλα, η ταχεία αυτή ανάπτυξη ανέδειξε και σημαντικές προκλήσεις. Ζητήματα όπως η εναρμόνιση φορολογικών πολιτικών, η διαχείριση των ροών μακροχρόνιων επισκεπτών, η προστασία των τοπικών κοινοτήτων από φαινόμενα υπερτουρισμού ή αύξησης του κόστους στέγασης, καθώς και η επαρκής ενίσχυση των τεχνολογικών και κοινωνικών υποδομών, βρέθηκαν στο επίκεντρο του δημόσιου διαλόγου (Hall, 2020· OECD, 2021). Οι προορισμοί δεν αντέδρασαν ομοιόμορφα: ορισμένοι προχώρησαν γρήγορα σε ολοκληρωμένες στρατηγικές προσέλκυσης, ενώ άλλοι αντιμετώπισαν δυσκολίες προσαρμογής στο νέο αυτό μοντέλο.

Συνολικά, η πανδημία λειτούργησε ως «εφαλτήριο» για τον ψηφιακό νομαδισμό, επιταχύνοντας διαδικασίες που σε άλλες συνθήκες θα χρειαζόνταν περισσότερα χρόνια για να παγιωθούν (Nash et al., 2021). Μετασχημάτισε όχι μόνο το πού και πώς εργαζόμαστε, αλλά και το πώς αντιλαμβανόμαστε την κινητικότητα, τον τόπο και τον χρόνο. Η εργασία ενσωματώνεται πλέον σε ταξιδιωτικές και τουριστικές εμπειρίες, αμφισβητώντας παραδοσιακούς διαχωρισμούς μεταξύ «σπίτι», «γραφείο» και «προορισμός» (Reichenberger, 2018).

Η νέα αυτή ρευστότητα δημιουργεί ένα πεδίο συνεχούς καινοτομίας και προσαρμογής, στο οποίο οι σύγχρονοι προορισμοί και οι πολιτικές καλούνται να ανταποκριθούν αν θέλουν να καταστήσουν τον ψηφιακό νομαδισμό κινητήριο μοχλό βιωσιμότητας και ανάπτυξης (Hall, 2020· Carneiro & Costa, 2022). Η κατανόηση του αντίκτυπου της πανδημίας στο φαινόμενο παρέχει ένα απαραίτητο πλαίσιο για την ανάλυση των μελλοντικών τάσεων, αλλά και για τη χάραξη στρατηγικών που θα επιτρέψουν σε χώρες όπως η Ελλάδα να αξιοποιήσουν δημιουργικά τις ευκαιρίες που αναδύονται.

Κεφάλαιο 2: Ο Ψηφιακός Νομαδισμός ως Παράγοντας Καινοτομίας στον Τουρισμό

Στο κεφάλαιο αυτό εμβαθύνουμε στον σύνθετο ρόλο των ψηφιακών νομάδων στην ανάπτυξη και αναδιαμόρφωση των τουριστικών προορισμών, εστιάζοντας στη δυναμική σχέση μεταξύ εργασίας και τουρισμού σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο παγκόσμιο περιβάλλον (Hall, 2020· Reichenberger, 2018). Η παραδοσιακή εικόνα του τουρίστα ως επισκέπτη βραχείας διάρκειας αντικαθίσταται σταδιακά από υβριδικές μορφές κινητικότητας, όπου εργασία και ταξίδι συνυπάρχουν στην καθημερινότητα του ατόμου. Ο ψηφιακός νομαδισμός εντάσσεται σε αυτήν την ευρύτερη μετάβαση και λειτουργεί ως καταλύτης για νέες μορφές ζήτησης, κατανάλωσης και εμπειρίας σε τουριστικούς προορισμούς (Nash et al., 2021).

Στο πλαίσιο αυτό, αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο οι ψηφιακοί νομάδες αναδιαμορφώνουν τις παραδοσιακές μορφές τουριστικής ζήτησης, δημιουργώντας νέες ανάγκες και ευκαιρίες για τους προορισμούς και τα τοπικά οικοσυστήματα (Carneiro & Costa, 2022). Εξετάζεται πώς η μακροχρόνια παραμονή, η καθημερινή χρήση τοπικών υπηρεσιών και η στενότερη εμπλοκή με την τοπική κοινωνία μετασχηματίζουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική λειτουργία ενός τόπου. Παράλληλα, φωτίζεται ο ρόλος των ψηφιακών νομάδων ως φορέων καινοτομίας, τόσο σε επίπεδο επιχειρηματικών πρακτικών όσο και σε επίπεδο αντίληψης και οργάνωσης του τουρισμού (Hall, 2020· OECD, 2021).

Η ενότητα εξετάζει επίσης επιχειρηματικές πρακτικές και επιτυχημένα παραδείγματα διεθνώς, προσφέροντας ένα χρήσιμο πλαίσιο για την κατανόηση των σύγχρονων τάσεων στον τουρισμό, την ψηφιακή εργασία και τον τρόπο με τον οποίο οι προορισμοί επιχειρούν να προσελκύσουν και να διατηρήσουν αυτήν τη νέα κατηγορία επισκεπτών–κατοίκων (Schmidt & George, 2021). Η θεώρηση αυτή λειτουργεί ως γέφυρα για τη συζήτηση της ελληνικής πραγματικότητας και των σχετικών πολιτικών και στρατηγικών που αναλύονται στα επόμενα κεφάλαια.

2.1 Ψηφιακοί νομάδες και ανάπτυξη τουριστικών προορισμών

Οι ψηφιακοί νομάδες αποτελούν μια νέα κατηγορία εργαζομένων που συνδυάζουν την εργασία τους με τη συνεχή κινητικότητα και το ταξίδι, επηρεάζοντας άμεσα τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται και βιώνεται ο τουρισμός (Reichenberger, 2018). Η δυνατότητα να εργάζονται από οποιοδήποτε μέρος, αρκεί να υπάρχει κατάλληλη ψηφιακή υποδομή, επεκτείνει σημαντικά την τουριστική δραστηριότητα πέρα από τη συμβατική μορφή της αναψυχής και θέτει νέα δεδομένα στην ανάπτυξη και διαχείριση των τουριστικών προορισμών (Hall, 2020).

Η παρουσία των ψηφιακών νομάδων χαρακτηρίζεται συνήθως από μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής σε έναν προορισμό σε σχέση με τον παραδοσιακό τουρισμό, που κυριαρχείται από βραχυχρόνιες επισκέψεις και έντονη εποχικότητα (Nash et al., 2021). Αυτή η μακροχρόνια ή επαναλαμβανόμενη παραμονή συμβάλλει καθοριστικά στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και προσφέρει μια πιο σταθερή και προβλέψιμη ροή εσόδων για τις τοπικές επιχειρήσεις φιλοξενίας, εστίασης, μεταφορών και λοιπών υπηρεσιών. Η κατανάλωση δεν περιορίζεται σε τυπικές τουριστικές δραστηριότητες, αλλά εκτείνεται στην καθημερινή ζωή: από super market και καφέ μέχρι πολιτιστικές εκδηλώσεις, αθλητικές δραστηριότητες και τοπικές αγορές (Carneiro & Costa, 2022).

Η σταδιακή ενσωμάτωση των ψηφιακών νομάδων στο τοπικό κοινωνικό και επιχειρηματικό περιβάλλον ενισχύει την αναπτυξιακή δυναμική των προορισμών. Οι νομάδες μπορούν να λειτουργήσουν ως «γέφυρες» μεταξύ διαφορετικών αγορών και κοινοτήτων, φέρνοντας νέες ιδέες, δεξιότητες και τρόπους εργασίας (Schmidt & George, 2021). Συχνά συμμετέχουν σε τοπικά δίκτυα επιχειρηματικότητας, σε συνεργατικά εγχειρήματα ή σε δράσεις κοινωνικής και πολιτισμικής ανταλλαγής. Μέσα από αυτή τη διαδικασία αναδύονται νέες μορφές καινοτομίας, τόσο επιχειρηματικής όσο και κοινωνικής.

Παράλληλα, οι ψηφιακοί νομάδες, λόγω των ειδικών απαιτήσεων που έχουν σε επίπεδο τεχνολογικής υποδομής και ποιότητας ζωής, ωθούν τους προορισμούς στην υιοθέτηση καινοτόμων τεχνολογιών και στην ανάπτυξη σύγχρονων υποδομών. Η βελτίωση των

ταχυτήτων και της αξιοπιστίας του διαδικτύου, η δημιουργία και ο εκσυγχρονισμός χώρων coworking, η ενίσχυση των δημόσιων χώρων με σημεία ασύρματης σύνδεσης, καθώς και η ανάπτυξη νέων υπηρεσιών υποστήριξης (π.χ. υπηρεσίες relocation, συμβουλευτική για βίζες και φορολογία, εξειδικευμένα πακέτα στέγασης) αποτελούν μορφές επένδυσης που ωφελούν όχι μόνο τους ψηφιακούς νομάδες αλλά και τον μόνιμο πληθυσμό (Eurofound, 2020· OECD, 2021).

Πέραν της οικονομικής συνεισφοράς, η παρουσία ψηφιακών νομάδων λειτουργεί ως μοχλός πολιτισμικής ανταλλαγής και κοινωνικής καινοτομίας. Η συνεύρεση ανθρώπων διαφορετικών εθνικοτήτων, επαγγελματικών υπόβαθρων και ενδιαφερόντων σε κοινούς φυσικούς και ψηφιακούς χώρους δημιουργεί ένα δημιουργικό οικοσύστημα, στο οποίο ανταλλάσσονται ιδέες, πρακτικές και αξίες (Reichenberger, 2018). Οι προορισμοί που καταφέρνουν να ενσωματώσουν αυτήν την ποικιλομορφία με τρόπο δημιουργικό και χωρίς εντάσεις ενισχύουν το κοινωνικό και πολιτιστικό τους κεφάλαιο, αναβαθμίζοντας παράλληλα την εικόνα τους ως ανοιχτών, σύγχρονων και καινοτόμων τόπων (Hall, 2020).

Επιτυχημένες διεθνείς πρακτικές επιβεβαιώνουν ότι η ολιστική αντιμετώπιση των αναγκών των ψηφιακών νομάδων – που δεν περιορίζεται μόνο σε τεχνικές υποδομές, αλλά περιλαμβάνει θεσμικά, κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία – είναι καθοριστικής σημασίας για την προσέλκυσή τους και τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητας στον παγκόσμιο τουριστικό χάρτη (OECD, 2021). Ο σχεδιασμός και η προσφορά ολοκληρωμένων υπηρεσιών, όπως βίζες ψηφιακού νομαδισμού, φορολογικά κίνητρα, ασφαλιστικές διευκολύνσεις και υποστηρικτικά κοινωνικά πλαίσια, καθιστούν έναν προορισμό ιδιαίτερα ελκυστικό για αυτήν την ομάδα (Schmidt & George, 2021).

Τέλος, οι πρακτικές αυτές ανοίγουν τον δρόμο σε προορισμούς να ανασχεδιάσουν τον τουρισμό τους, προσανατολιζόμενοι σε μία πιο βιώσιμη, ποιοτική και διαφοροποιημένη μορφή. Ο ψηφιακός νομαδισμός συνδέεται συχνά με μικρότερη περιβαλλοντική επιβάρυνση ανά διανυκτέρευση σε σχέση με τον μαζικό τουρισμό, με μεγαλύτερη διασπορά της κατανάλωσης στον χώρο και στον χρόνο και με ενίσχυση τοπικών, μικρής κλίμακας επιχειρήσεων (Hall, 2020). Έτσι, μπορεί να αποτελέσει σημαντικό πυλώνα μετάβασης σε μοντέλα τουρισμού που εστιάζουν περισσότερο στη βιωσιμότητα, την ποιότητα και την ανθεκτικότητα των προορισμών.

2.2 Νέες ανάγκες και υπηρεσίες που προκύπτουν

Η εμφάνιση και η ραγδαία άνοδος των ψηφιακών νομάδων δημιουργεί μια σειρά από νέες ανάγκες και απαιτήσεις που αλλάζουν το τοπίο των τουριστικών προορισμών και των υπηρεσιών που προσφέρονται (Nash et al., 2021). Οι ψηφιακοί νομάδες δεν αναζητούν

απλώς έναν τόπο προσωρινής διαμονής για λίγες ημέρες, αλλά ένα ολοκληρωμένο και υποστηρικτικό περιβάλλον που να ανταποκρίνεται σε έναν υβριδικό τρόπο ζωής και εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι οι προορισμοί καλούνται να αναπτύξουν υπηρεσίες που συνδυάζουν στοιχεία τουρισμού, κατοικίας, εργασιακής υποδομής και κοινωνικής ένταξης (Carneiro & Costa, 2022).

Πρωταρχική ανάγκη αποτελεί η ύπαρξη γρήγορου, αξιόπιστου και σταθερού διαδικτύου υψηλής ταχύτητας. Η σύνδεση στο διαδίκτυο αποτελεί το βασικότερο εργαλείο εργασίας και επικοινωνίας για τους ψηφιακούς νομάδες, καθώς από αυτή εξαρτάται η δυνατότητα συμμετοχής σε συναντήσεις, η παράδοση εργασιών, η πρόσβαση σε εταιρικά δίκτυα και η χρήση συνεργατικών εργαλείων (Eurofound, 2020). Οποιαδήποτε αδυναμία σε αυτόν τον τομέα μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της παραγωγικότητας ή ακόμη και σε αποχώρηση από έναν προορισμό, εάν θεωρηθεί ότι δεν διασφαλίζει τις απαραίτητες συνθήκες. Ταυτόχρονα, η ύπαρξη εφεδρικών λύσεων (π.χ. mobile internet, πολλαπλές επιλογές παρόχων) και η μέριμνα για την ασφάλεια της σύνδεσης αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία, καθώς μεγάλο μέρος της εργασίας εμπλέκει ευαίσθητα δεδομένα (ILO, 2021).

Σημαντική ανάγκη αποτελεί επίσης η ύπαρξη κατάλληλων χώρων εργασίας. Οι χώροι coworking – κοινόχρηστοι επαγγελματικοί χώροι με οργανωμένες θέσεις εργασίας, αίθουσες συναντήσεων και υποστηρικτικές υπηρεσίες – παίζουν καίριο ρόλο στην εμπειρία των ψηφιακών νομάδων (Schmidt & George, 2021). Δεν παρέχουν μόνο τεχνικές υποδομές εργασίας, αλλά και μια κοινότητα συνεργασίας και υποστήριξης. Λειτουργούν ως αντίβαρο στην απομόνωση που μπορεί να συνοδεύει την απομακρυσμένη εργασία, προσφέροντας την αίσθηση ενός επαγγελματικού περιβάλλοντος, ακόμη και όταν ο εργαζόμενος βρίσκεται σε ξένη χώρα (Reichenberger, 2018).

Παράλληλα, οι χώροι coworking και τα σχετικά hubs γίνονται τόποι συνάντησης ανθρώπων διαφορετικών ειδικοτήτων, προελεύσεων και πολιτισμικών υποβάθρων. Αυτή η διαδραστική επικοινωνία ενισχύει τη δημιουργικότητα, την ανταλλαγή γνώσεων και την ανάπτυξη νέων ιδεών ή συνεργασιών, συμβάλλοντας στη δημιουργία τοπικών οικοσυστημάτων καινοτομίας (Hall, 2020). Έτσι, οι υποδομές που αναπτύσσονται για τους ψηφιακούς νομάδες ξεπερνούν κατά πολύ την απλή παροχή «γραφείων», και συνδέονται με ευρύτερες στρατηγικές τοπικής ανάπτυξης.

Ένα ακόμη βασικό στοιχείο είναι η ευελιξία στη στέγαση και η πρόσβαση σε επιλογές διαμονής που ανταποκρίνονται σε διαφορετικές ανάγκες και χρονικούς ορίζοντες. Οι ψηφιακοί νομάδες ενδιαφέρονται για καταλύματα που είναι άνετα, λειτουργικά και φιλικά προς την εργασία: με επαρκή χώρο γραφείου, καλή ηχομόνωση, ποιοτικό φωτισμό και αξιόπιστη σύνδεση στο διαδίκτυο (Carneiro & Costa, 2022). Η ευελιξία στις κρατήσεις

(δυνατότητα παράτασης ή συντομότερης αποχώρησης), οι διαφανείς χρεώσεις και η ύπαρξη πακέτων μακροχρόνιας μίσθωσης αποτελούν πρόσθετα κριτήρια επιλογής.

Σε διοικητικό και θεσμικό επίπεδο, οι προορισμοί καλούνται να αναγνωρίσουν ότι η κινητικότητα των ψηφιακών νομάδων συνοδεύεται από συγκεκριμένες γραφειοκρατικές και νομικές ανάγκες. Η απλούστευση διαδικασιών βίζας, η δημιουργία σαφών πλαισίων παραμονής για απομακρυσμένους εργαζόμενους, η παροχή κατανοητών πληροφοριών σχετικά με τη φορολογική μεταχείριση και τα εργασιακά δικαιώματα, καθώς και η διευκόλυνση στην πρόσβαση σε υγειονομικές και άλλες βασικές υπηρεσίες, αποτελούν σημαντικά κριτήρια επιλογής προορισμού (OECD, 2021).

Τέλος, οι πτυχές της κοινωνικής ένταξης και της πολιτισμικής ενσωμάτωσης έχουν κρίσιμη σημασία. Οι ψηφιακοί νομάδες, ειδικά όταν παραμένουν για μήνες σε έναν προορισμό, συχνά επιδιώκουν να αισθανθούν μέρος μιας ευρύτερης κοινότητας και όχι απλοί περαστικοί επισκέπτες (Reichenberger, 2018). Η δημιουργία θεσμών και δράσεων που διευκολύνουν την κοινωνική επαφή – όπως πολιτιστικές εκδηλώσεις, τοπικές συναντήσεις, εργαστήρια, εκπαιδευτικά προγράμματα ή clubs ενδιαφερόντων – συμβάλλει στην ενίσχυση της σχέσης τους με τον τόπο και αυξάνει την πιθανότητα επαναλαμβανόμενης επίσκεψης ή μακροχρόνιας παραμονής (Hall, 2020).

Συνολικά, οι νέες ανάγκες και υπηρεσίες που προκύπτουν από τον ψηφιακό νομαδισμό μετασχηματίζουν τις προσδοκίες από τους τουριστικούς προορισμούς. Ο τουρισμός παύει να είναι μόνο υπόθεση φιλοξενίας προσωρινών επισκεπτών και αναδεικνύεται σε πολυδιάστατο κλάδο που συνδέει τεχνολογία, εργασία, κοινωνικούς δεσμούς και βιώσιμη ανάπτυξη (OECD, 2021). Οι προορισμοί που αντιλαμβάνονται έγκαιρα αυτή τη δυναμική, προσαρμόζουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους και επενδύουν σε αντίστοιχες υποδομές και πολιτικές, αναδεικνύονται σε κορυφαίους παίκτες σε έναν διαρκώς μεταβαλλόμενο τουριστικό κόσμο.

2.3 Επιχειρηματικές ευκαιρίες και νέες αγορές

Η παρουσία των ψηφιακών νομάδων δημιουργεί ένα δυναμικό και πολυδιάστατο πεδίο επιχειρηματικών ευκαιριών, που συμβάλλει στον μετασχηματισμό του τουριστικού τομέα και στην εμφάνιση νέων ή εξειδικευμένων μορφών προσφοράς προϊόντων και υπηρεσιών (Hall, 2020). Οι ψηφιακοί νομάδες δεν είναι απλοί καταναλωτές τυπικών τουριστικών αγαθών, αλλά φορείς δημιουργίας ζήτησης για υπηρεσίες που συνδέουν την καθημερινή ζωή, την εργασία, την εκπαίδευση, τη δικτύωση και την προσωπική ανάπτυξη (Nash et al., 2021).

Μία από τις βασικές επιχειρηματικές ευκαιρίες αφορά τον τομέα της φιλοξενίας. Παραδοσιακά καταλύματα – ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια, διαμερίσματα – επανεξετάζουν τα επιχειρηματικά τους μοντέλα, ώστε να προσαρμοστούν στη μακροχρόνια διαμονή και στις ειδικές ανάγκες των «εργαζόμενων ταξιδιωτών». Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει διαμόρφωση δωματίων με κατάλληλους χώρους εργασίας, δημιουργία δωματίων ή σουιτών ειδικά σχεδιασμένων για remote workers, παροχή πακέτων μακροχρόνιας διαμονής με εκπτώτικές τιμές ή πρόσθετες παροχές (π.χ. δωρεάν πρόσβαση σε coworking space, υπηρεσίες καθαριότητας, τοπικές κάρτες μετακίνησης) (Carneiro & Costa, 2022).

Παράλληλα, η ανάπτυξη coliving χώρων – καταλυμάτων που συνδυάζουν ιδιωτικούς χώρους διαμονής με κοινόχρηστους χώρους εργασίας και κοινωνικοποίησης – ανταποκρίνεται ιδιαίτερα καλά στις ανάγκες των ψηφιακών νομάδων (Schmidt & George, 2021). Τέτοιες δομές προσφέρουν όχι μόνο στέγαση και υποδομή εργασίας, αλλά και ένα προϋπάρχον δίκτυο ανθρώπων με παρόμοιο τρόπο ζωής, δημιουργώντας αίσθηση κοινότητας και ανήκειν. Πρόκειται για μορφή επιχειρηματικότητας που βρίσκεται στο μεταίχμιο μεταξύ τουρισμού, κτηματαγοράς και υπηρεσιών συνεργασίας.

Σημαντικές ευκαιρίες προκύπτουν και στον χώρο των ψηφιακών υπηρεσιών. Αναπτύσσονται πλατφόρμες και εφαρμογές που διευκολύνουν τους ψηφιακούς νομάδες να βρουν κατάλληλους χώρους εργασίας και διαμονής σε πραγματικό χρόνο, να συνδεθούν με τοπικές κοινότητες, να αναζητήσουν επαγγελματικά δίκτυα ή να συμμετάσχουν σε εκδηλώσεις (Nash et al., 2021). Αυτές οι πλατφόρμες συχνά συνδυάζουν στοιχεία κοινωνικής δικτύωσης, αγγελιών κατοικίας και υπηρεσιών κρατήσεων, δημιουργώντας νέα επιχειρηματικά μοντέλα βασισμένα στην ανάλυση δεδομένων και στην εξατομίκευση των προτάσεων.

Επιπλέον, η ανάπτυξη εκδηλώσεων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων και συνεδρίων που απευθύνονται σε ψηφιακούς νομάδες, startupper και remote workers συμβάλλει στην ανάδειξη τοπικών οικονομιών και στην ενίσχυση της εικόνας ενός προορισμού ως κόμβου καινοτομίας (Hall, 2020). Workshops, bootcamps, hackathons, θεματικές εβδομάδες για ψηφιακούς νομάδες ή φεστιβάλ που συνδέουν επιχειρηματικότητα, τεχνολογία και τουρισμό μπορούν να προσελκύσουν υψηλής ποιότητας κοινό και να δημιουργήσουν μόνιμες σχέσεις με τον τόπο (Schmidt & George, 2021).

Το επιχειρηματικό οικοσύστημα που περιβάλλει τους ψηφιακούς νομάδες λειτουργεί συχνά ως πεδίο ανανέωσης και επανεκκίνησης παραδοσιακών τομέων. Οι επιχειρήσεις φιλοξενίας, εστίασης, μεταφορών, πολιτισμού και αναψυχής καλούνται να επανασχεδιάσουν τις υπηρεσίες τους με μεγαλύτερη ευελιξία, ψηφιακή ωριμότητα και προσανατολισμό στην εμπειρία του χρήστη (Carneiro & Costa, 2022). Παράλληλα,

αναδύονται νέες επιχειρηματικές κατηγορίες που συνδέονται με εξειδικευμένες υπηρεσίες για νομάδες, όπως γραφεία υποστήριξης για φορολογικά/νομικά θέματα, υπηρεσίες relocation, τοπικοί «διαμεσολαβητές» που βοηθούν στην εύρεση στέγης ή σχολείων για οικογένειες νομάδων (OECD, 2021).

Οι αλλαγές αυτές δεν δημιουργούν μόνο νέες αγορές, αλλά βοηθούν τους τουριστικούς προορισμούς να διαφοροποιήσουν και να αναβαθμίσουν το τουριστικό τους προφίλ. Ο προορισμός παύει να είναι μόνο «τόπος διακοπών» και αναδεικνύεται σε πολυλειτουργικό χώρο διαμονής, εργασίας, επιχειρηματικότητας και δημιουργικότητας (Hall, 2020). Αυτό αυξάνει τόσο την ποικιλία όσο και την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, δημιουργώντας προοπτικές για πιο ανθεκτική και λιγότερο ευάλωτη στις κρίσεις τοπική οικονομία.

Οι προορισμοί που αξιοποιούν έγκαιρα αυτήν την τάση αποκτούν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, διευρύνοντας το τουριστικό προϊόν πέρα από τον κλασικό μαζικό τουρισμό και εντάσσοντας στην οικονομία τους ισχυρά στοιχεία καινοτομίας και βιωσιμότητας (Nash et al., 2021· OECD, 2021). Η στρατηγική στόχευση ψηφιακών νομάδων μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς άλλες μορφές τουρισμού, δημιουργώντας συνέργειες και πολλαπλασιαστικά οφέλη για τον τόπο.

2.4 Case studies από επιτυχημένες πρακτικές σε διεθνές επίπεδο

Η αξιοποίηση και η επιτυχής προσέλκυση ψηφιακών νομάδων ως παράγοντα καινοτομίας στον τουριστικό κλάδο βασίζεται σε εξειδικευμένες πολιτικές και πρακτικές που έχουν υιοθετηθεί με επιτυχία σε διάφορες πόλεις και χώρες παγκοσμίως (Hall, 2020· OECD, 2021). Τα παραδείγματα αυτά προσφέρουν ουσιαστική καθοδήγηση για το πώς η τεχνολογία, οι υποδομές και η κοινωνική υποστήριξη μπορούν να συνδυαστούν ώστε να προσελκύσουν και να διατηρήσουν το ενδιαφέρον ψηφιακών νομάδων, καθώς και για το πώς οι προορισμοί μπορούν να ενσωματώσουν στρατηγικά τον ψηφιακό νομαδισμό στα αναπτυξιακά τους σχέδια.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Λισαβόνα στην Πορτογαλία, η οποία αναδείχθηκε μέσα σε λίγα χρόνια σε ένα από τα πιο δημοφιλή κέντρα ψηφιακών νομάδων στην Ευρώπη (Carneiro & Costa, 2022). Το σχέδιο επιτυχίας της στηρίχθηκε στη δημιουργία ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος, με την ανάπτυξη coworking hubs υψηλών προδιαγραφών – όπως τα «Second Home» και «Village Underground» – τα οποία συνδυάζουν χώρο εργασίας με κοινωνική δικτύωση, πολιτιστικά δρώμενα και υποστηρικτικές υπηρεσίες για start-ups και freelancers. Παράλληλα, εφαρμόστηκαν πολιτικές όπως ειδική βίζα για ψηφιακούς

νομάδες και φορολογικά κίνητρα για νέες επιχειρήσεις, ενισχύοντας τη θέση της πόλης ως ελκυστικού προορισμού για απομακρυσμένους εργαζόμενους.

Άλλο εμβληματικό παράδειγμα είναι το Μπαλί στην Ινδονησία, το οποίο έχει καταστεί παγκόσμιο σημείο αναφοράς για ψηφιακούς νομάδες (Nash et al., 2021). Το «Digital Nomad Village» στο Canggu, αλλά και παρόμοιες πρωτοβουλίες σε περιοχές όπως το Ubud, φιλοδοξούν να δημιουργήσουν βιώσιμα και υποστηρικτικά περιβάλλοντα για νομάδες, προσφέροντας συνδυαστικά coliving και coworking χώρους, εκπαιδευτικά προγράμματα, ευκαιρίες προσωπικής ανάπτυξης και πλούσιες κοινωνικές δραστηριότητες. Η ατμόσφαιρα του νησιού συνδυάζει την ευελιξία και την ψηφιακή υποστήριξη με τη χαλάρωση, το φυσικό περιβάλλον και την τοπική πολιτισμική παράδοση, επιτρέποντας στους ψηφιακούς νομάδες να βιώσουν έναν ισορροπημένο τρόπο ζωής.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι και η περίπτωση του Ταλίν και, ευρύτερα, της Εσθονίας. Ως πρωτοπόρος στον ψηφιακό μετασχηματισμό, η Εσθονία ανέπτυξε το πρόγραμμα e-Residency, το οποίο επιτρέπει σε άτομα από όλον τον κόσμο να αποκτήσουν «ηλεκτρονική κατοικία» και να ιδρύσουν ή να διαχειριστούν εταιρείες πλήρως ψηφιακά, ανεξαρτήτως φυσικής τοποθεσίας (OECD, 2021). Για τους ψηφιακούς νομάδες και τους ψηφιακούς επιχειρηματίες, το πρόγραμμα αυτό παρέχει μια σταθερή νομική και επιχειρηματική βάση, διευκολύνοντας τη φορολογική διαχείριση, τις άδειες και τις συναλλαγές. Το Ταλίν υποστηρίζει την πολιτική αυτή με ανάπτυξη coworking χώρων υψηλού επιπέδου, κοινωνικών εκδηλώσεων και προγραμμάτων υποστήριξης για start-ups, ενισχύοντας έτσι τη διασύνδεση των ψηφιακών νομάδων με τις τοπικές και διεθνείς κοινότητες επιχειρηματικότητας (Schmidt & George, 2021).

Η Βαρκελώνη στην Ισπανία αποτελεί επίσης παράδειγμα πόλης που συνδυάζει τον πλούσιο πολιτισμό με την τεχνολογική και καινοτόμο υποδομή, προσφέροντας ένα ολοκληρωμένο περιβάλλον για ψηφιακούς νομάδες (Hall, 2020). Σημαντική είναι η παρουσία coworking hubs όπως το «Betahaus» και coliving κοινοτήτων όπως το «Sun and Co», που λειτουργούν ως κεντρικά σημεία συνεύρεσης και συνεργασίας για άτομα από όλον τον κόσμο. Παράλληλα, διοργανώνονται θεματικές εκδηλώσεις, φεστιβάλ και συνέδρια – όπως το «Digital Nomad Festival» – που ενισχύουν την κοινωνική και επαγγελματική δικτύωση, προβάλλοντας τη Βαρκελώνη ως πόλη ανοιχτή στην καινοτομία και τη διεθνή συνεργασία (Carneiro & Costa, 2022).

Σημαντικό στοιχείο της στρατηγικής της Βαρκελώνης αποτελεί η προσπάθεια ελαχιστοποίησης των συνεπειών της υπερτουριστικοποίησης, μέσω πολιτικών βιώσιμου τουρισμού και ένταξης των ψηφιακών νομάδων ως μακροχρόνιων κατοίκων και ενεργών συμμετεχόντων στην τοπική ζωή (OECD, 2021). Η πόλη επιχειρεί έτσι να μεταβεί από ένα

μοντέλο έντονου, βραχυχρόνιου τουρισμού σε ένα πιο ισορροπημένο μοντέλο που συνδυάζει διαφορετικές κατηγορίες επισκεπτών και κατοίκων.

Τα παραπάνω case studies αναδεικνύουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά που φαίνεται να είναι κρίσιμα για την επιτυχημένη προσέλκυση και αξιοποίηση των ψηφιακών νομάδων: ύπαρξη αξιόπιστων ψηφιακών υποδομών και σύγχρονων χώρων εργασίας, ευνοϊκά θεσμικά και φορολογικά πλαίσια, ενεργή υποστήριξη επιχειρηματικότητας και καινοτομίας, καθώς και έμφαση στην κοινωνική ένταξη και τη βιωσιμότητα (Hall, 2020· OECD, 2021). Ταυτόχρονα, κάθε προορισμός προσαρμόζει αυτές τις αρχές στο δικό του πολιτισμικό, οικονομικό και γεωγραφικό πλαίσιο, αξιοποιώντας τα ιδιαίτερα συγκριτικά του πλεονεκτήματα.

Για χώρες όπως η Ελλάδα, που επιδιώκουν να ενισχύσουν τη θέση τους στον διεθνή χάρτη του ψηφιακού νομαδισμού, τα παραδείγματα αυτά αποτελούν πολύτιμη πηγή έμπνευσης και πρακτικής γνώσης. Δείχνουν ότι ο ψηφιακός νομαδισμός δεν είναι ένα παροδικό trend, αλλά μια ευκαιρία στρατηγικού αναπροσανατολισμού του τουρισμού προς πιο καινοτόμα, βιώσιμα και ποιοτικά μοντέλα ανάπτυξης, στα οποία ο τόπος δεν είναι απλώς σκηνικό, αλλά ενεργό περιβάλλον εργασίας, ζωής και δημιουργίας.

Κεφάλαιο 3: Η Ελλάδα ως Προορισμός για Ψηφιακούς Νομάδες

Η Ελλάδα, με τον πλούσιο πολιτιστικό της πλούτο, το μεσογειακό της κλίμα, την ποικιλία τοπίων και τη βαθιά ριζωμένη παράδοση φιλοξενίας, αναδύεται τα τελευταία χρόνια ως σημαντικός και πολλά υποσχόμενος προορισμός για ψηφιακούς νομάδες. Η άνοδος αυτής της νέας κατηγορίας επαγγελματιών δεν αποτελεί μόνο μία ευκαιρία για οικονομική ανάπτυξη, αλλά και πρόκληση για την αναβάθμιση υποδομών, υπηρεσιών και θεσμικών πλαισίων, καθώς και για τον επαναπροσδιορισμό του ίδιου του τουριστικού μοντέλου της χώρας (EOT, 2022· SETE, 2021).

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει την υφιστάμενη κατάσταση της Ελλάδας σε σχέση με τον ψηφιακό νομαδισμό, εστιάζοντας τόσο στα συγκριτικά πλεονεκτήματα όσο και στις προκλήσεις. Αναλύονται τα φυσικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά που καθιστούν τη χώρα ελκυστική, η πρόοδος και τα κενά στις ψηφιακές και τουριστικές υποδομές, τα θεσμικά εργαλεία και τα κίνητρα που έχουν υιοθετηθεί, καθώς και οι κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις της ένταξης των ψηφιακών νομάδων στις τοπικές κοινότητες. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται μία συγκριτική ανάλυση με άλλες χώρες που αποτελούν καταξιωμένους

προορισμούς για ψηφιακούς νομάδες, με στόχο την ανάδειξη καλών πρακτικών και μαθημάτων που μπορούν να αξιοποιηθούν στο ελληνικό πλαίσιο.

Η ανάλυση αυτή λειτουργεί ως κρίκος σύνδεσης ανάμεσα στο γενικό, διεθνές πλαίσιο που παρουσιάστηκε στα προηγούμενα κεφάλαια και στην εμπειρική διερεύνηση που ακολουθεί, επιτρέποντας την ερμηνεία των απόψεων και στάσεων των συμμετεχόντων στην έρευνα υπό το πρίσμα της ελληνικής πραγματικότητας.

3.1 Παρούσα κατάσταση και δυναμική ανάπτυξης στην Ελλάδα

Η Ελλάδα βρίσκεται σε μια μεταβατική φάση ως προορισμός ψηφιακών νομάδων: η αναγνωρισιμότητα και το ενδιαφέρον αυξάνονται σταθερά, αλλά ταυτόχρονα παραμένουν σημαντικά περιθώρια βελτίωσης σε υποδομές, θεσμικά εργαλεία και οργανωμένη στρατηγική. Η χώρα διαθέτει σαφή συγκριτικά πλεονεκτήματα (κλίμα, τοπίο, πολιτισμός, κόστος ζωής), τα οποία αναγνωρίζονται όλο και περισσότερο στη διεθνή βιβλιογραφία ως στοιχεία που την καθιστούν «φυσικό» χώρο ανάπτυξης του ψηφιακού νομαδισμού.

Η παρούσα ενότητα παρουσιάζει τη συνολική εικόνα της Ελλάδας ως προορισμού για ψηφιακούς νομάδες, με έμφαση:

- στα φυσικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά,
 - στις υποδομές και την τεχνολογική ετοιμότητα,
 - στο θεσμικό πλαίσιο και τις πολιτικές υποστήριξης,
 - στη διαμόρφωση κοινοτήτων και δικτύων,
- και εμπλουτίζεται με συγκεκριμένα παραδείγματα (case studies) από την ελληνική πραγματικότητα.

Φυσικά και πολιτιστικά πλεονεκτήματα

Η Ελλάδα προσφέρει ένα μοναδικό μίγμα φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος που ταιριάζει απόλυτα με τις προτιμήσεις των ψηφιακών νομάδων: μεσογειακό κλίμα, μεγάλη διάρκεια ηλιοφάνειας, πρόσβαση σε θάλασσα και βουνό, πλούσια ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά, έντονη γαστρονομική και κοινωνική κουλτούρα.

Νησιά όπως η Κρήτη, η Ρόδος, η Κέρκυρα, αλλά και αστικά κέντρα όπως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, συγκροτούν ένα ευρύ φάσμα επιλογών: από κοσμοπολίτικα, αστικά περιβάλλοντα με έντονη νυχτερινή ζωή και πολιτιστικά δρώμενα, έως πιο ήσυχους νησιωτικούς προορισμούς με έμφαση στην επαφή με τη φύση, την τοπική κοινότητα και τον αργό ρυθμό ζωής.

Ειδικά για την Κρήτη, πρόσφατες μελέτες υπογραμμίζουν ότι το νησί διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά για να αποτελέσει ιδανικό τόπο εγκατάστασης ψηφιακών νομάδων: ήπιο κλίμα, πλούσια φύση, ισχυρή τουριστική ταυτότητα, ανεπτυγμένο θεματικό τουρισμό (αγροτουρισμός, πολιτιστικός, ορεινός, γαστρονομικός κ.ά.) και σχετικά χαμηλό κόστος ζωής. Αν και μέχρι στιγμής δεν έχει αναπτυχθεί οργανωμένη πολιτική προσέλκυσης ψηφιακών νομάδων σε επίπεδο Περιφέρειας, η βιβλιογραφία αναδεικνύει σαφώς ότι η Κρήτη μπορεί να αποτελέσει χαρακτηριστική μελλοντική «νησιωτική βάση» για αυτή την κατηγορία επισκεπτών.

Υποδομές και τεχνολογική ετοιμότητα – Παραδείγματα από Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Κρήτη

Σε επίπεδο υποδομών, η εικόνα είναι διπλή:

- Στα μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη) οι ψηφιακές υποδομές έχουν βελτιωθεί σημαντικά (οπτικές ίνες, υψηλές ταχύτητες, 5G), ενώ έχει αναπτυχθεί και ένα δίκτυο σύγχρονων coworking spaces που εξυπηρετούν τόσο ντόπιους επαγγελματίες όσο και ψηφιακούς νομάδες.
- Σε πολλές νησιωτικές και αγροτικές περιοχές παραμένουν ανισότητες στην κάλυψη και στη σταθερότητα του δικτύου, γεγονός που περιορίζει προς το παρόν την πλήρη αξιοποίηση του δυναμικού τους για μακροχρόνια φιλοξενία νομάδων.

Case study 1 – Αθήνα ως αστικός κόμβος για ψηφιακούς νομάδες

Η Αθήνα έχει εξελιχθεί τα τελευταία χρόνια σε κεντρικό κόμβο για την ελληνική start-up σκηνή, τους freelancers και τους ψηφιακούς νομάδες. Πολλαπλοί χώροι συνεργασίας (coworking spaces) και innovation hubs στο κέντρο της πόλης λειτουργούν ως σημεία συγκέντρωσης αυτής της κοινότητας, συνδυάζοντας:

- οργανωμένους χώρους εργασίας,
- δικτύωση με την τοπική επιχειρηματική σκηνή,
- εκπαιδευτικά προγράμματα και θεματικές εκδηλώσεις.

Η σχετική βιβλιογραφία που εξετάζει την ελκυστικότητα της Ελλάδας για ψηφιακούς νομάδες αναλύει, μεταξύ άλλων, την ύπαρξη αυτών των χώρων στην Αθήνα ως προηγμένη μορφή φιλοξενίας που διευκολύνει την εγκατάσταση και την ένταξη των νομάδων στην τοπική κοινότητα. Πρόκειται για ένα ζωντανό παράδειγμα του πώς οι υποδομές coworking δεν είναι μόνο «γραφεία», αλλά και κοινωνικοί και επαγγελματικοί κόμβοι.

Case study 2 – Θεσσαλονίκη και αναδύομενα οικοσυστήματα καινοτομίας

Η Θεσσαλονίκη έχει επενδύσει τα τελευταία χρόνια στη δημιουργία κόμβων καινοτομίας και επιχειρηματικότητας, σε συνεργασία με πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα και τον ιδιωτικό

τομέα. Οι χώροι αυτοί λειτουργούν συχνά ως:

- θερμοκοιτίδες για νεοφυείς επιχειρήσεις,
- χώροι συνεργασίας για freelancers και remote workers,
- σημεία επαφής με διεθνείς κοινότητες τεχνολογίας.

Αν και η πόλη δεν έχει ακόμη το brand της Λισαβόνας ή της Βαρκελώνης ως «μητρόπολη ψηφιακών νομάδων», οι υφιστάμενες υποδομές και η ισχυρή φοιτητική/ερευνητική βάση της αποτελούν σταδιακά διαμορφούμενο case study για το πώς μια μεσογειακή πόλη δεύτερης κλίμακας μπορεί να γίνει ελκυστικός κόμβος remote εργασίας.

Case study 3 – Κρήτη και δυνατότητες θεματικού τουρισμού για ψηφιακούς νομάδες

Η Κρήτη, σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα για την ανάπτυξη θεματικού τουρισμού σχετιζόμενου με ψηφιακούς νομάδες, διαθέτει όλα τα βασικά χαρακτηριστικά που αναζητά η συγκεκριμένη ομάδα: καλό κλίμα, εύκολη πρόσβαση, επαρκείς τουριστικές υποδομές, πλούσιες πολιτιστικές και φυσικές δραστηριότητες και σχετικά χαμηλό κόστος ζωής.

Η ίδια έρευνα αναδεικνύει, ωστόσο, ότι:

- δεν υπάρχουν ακόμη επαρκείς, οργανωμένοι coworking/co-living χώροι στο νησί,
- δεν έχει διαμορφωθεί σαφής στρατηγική στόχευσης αυτής της αγοράς,
- απαιτείται ανάπτυξη νέων εργαλείων και κινήτρων σε τοπικό επίπεδο.

Έτσι, η Κρήτη λειτουργεί σήμερα ως χαρακτηριστικό παράδειγμα προορισμού με υψηλό δυναμικό αλλά περιορισμένη θεσμική και υποδομική ωρίμανση όσον αφορά τους ψηφιακούς νομάδες.

Θεσμικά πλαίσια και εθνικές πρωτοβουλίες – Το παράδειγμα του “Work from Greece”

Σε θεσμικό επίπεδο, η Ελλάδα έχει κάνει εμφανή βήματα τα τελευταία χρόνια προς την κατεύθυνση της στοχευμένης προσέλκυσης ψηφιακών νομάδων. Κεντρικό στοιχείο αυτής της προσπάθειας αποτελεί η δημιουργία της επίσημης ψηφιακής καμπάνιας “Work from Greece” και της αντίστοιχης ιστοσελίδας (workfromgreece.gr), η οποία παρουσιάζει συγκεντρωμένα τα πλεονεκτήματα της χώρας για απομακρυσμένη εργασία, καθώς και επιλεγμένους προορισμούς και υπηρεσίες φιλικές προς ψηφιακούς νομάδες.

Μελέτες που αναλύουν το περιεχόμενο της ιστοσελίδας και της σχετικής καμπάνιας υπογραμμίζουν ότι:

- αναδεικνύεται η ποιότητα ζωής (κλίμα, φύση, πολιτισμός),
- προβάλλονται οι ψηφιακές και τουριστικές υποδομές,

- γίνεται ειδική αναφορά σε co-working spaces στην Αθήνα και σε άλλα αστικά κέντρα ως στοιχείο «προχωρημένης φιλοξενίας» για νομάδες.

Η πρωτοβουλία αυτή λειτουργεί ως case study σε εθνικό επίπεδο για το πώς μια χώρα μπορεί να «πακετάρει» και να επικοινωνήσει το σύνολο των πλεονεκτημάτων της σε μια αναδυόμενη αγορά, συνδέοντας πολιτικές βίζας, φορολογικά κίνητρα και branding της χώρας ως τόπου εργασίας και ζωής.

Κοινωνική και επαγγελματική δικτύωση

Η κοινότητα των ψηφιακών νομάδων στην Ελλάδα βρίσκεται σε φάση διαμόρφωσης και σταδιακής ωρίμανσης. Σε πόλεις όπως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, αλλά και σε ορισμένα νησιά, έχουν αρχίσει να διαμορφώνονται:

- άτυπα δίκτυα σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης,
- θεματικά meetups και μικρά φεστιβάλ για remote workers,
- συμπράξεις μεταξύ coworking χώρων, τοπικών επιχειρήσεων και φορέων τουρισμού.

Η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι η ενίσχυση αυτών των δικτύων – σε συνδυασμό με τη βελτίωση των υποδομών και την απλοποίηση των θεσμικών διαδικασιών – μπορεί να μετατρέψει την Ελλάδα από υποσχόμενο σε καθιερωμένο προορισμό ψηφιακών νομάδων.

Συνολική αποτίμηση της δυναμικής

Συνολικά, η Ελλάδα διαθέτει:

- ισχυρά φυσικά και πολιτιστικά πλεονεκτήματα,
- αναπτυσσόμενο δίκτυο coworking και καινοτομικών hubs σε μεγάλα αστικά κέντρα,
- πρώτα συγκροτημένα θεσμικά εργαλεία (ψηφιακή βίζα, φορολογικά κίνητρα, “Work from Greece”),
αλλά ταυτόχρονα αντιμετωπίζει:
- ανισότητες στην ψηφιακή κάλυψη εκτός μεγάλων κέντρων,
- γραφειοκρατικές δυσκολίες και ασάφειες σε θέματα βίζας/φορολογίας,
- ανάγκη για πιο συστηματική ενίσχυση κοινοτήτων και προγραμμάτων ένταξης.

Η εικόνα αυτή αποτυπώνει μία χώρα σε φάση δυναμικής μετάβασης: από έναν κλασικό, εποχικό και προσανατολισμένο στον μαζικό τουρισμό προορισμό, προς έναν πιο σύνθετο,

ψηφιακά υποστηριζόμενο και θεματικά διαφοροποιημένο προορισμό, στον οποίο οι ψηφιακοί νομάδες μπορούν να διαδραματίσουν καταλυτικό ρόλο.

3.2 Κίνητρα και προγράμματα προσέλκυσης

Η Ελλάδα έχει αναγνωρίσει τις σημαντικές ευκαιρίες που εγείρει η αυξανόμενη τάση του ψηφιακού νομαδισμού και, αντιδρώντας σε αυτήν την παγκόσμια μεταβολή στην εργασία και τον τουρισμό, έχει αρχίσει να αναπτύσσει κίνητρα και προγράμματα που προωθούν τη χώρα ως προορισμό για ψηφιακούς νομάδες (Υπουργείο Μετανάστευσης & Ασύλου, 2021). Η ενότητα αυτή αναλύει διεξοδικά τα υφιστάμενα εργαλεία, εστιάζοντας στη στρατηγική, τα θεσμικά μέσα και τα προσδοκώμενα οφέλη.

Θεσμικά εργαλεία: Η ψηφιακή βίζα για ψηφιακούς νομάδες

Ένα από τα πιο σημαντικά εργαλεία που υιοθέτησε η Ελλάδα είναι η θεσμοθέτηση ειδικής ψηφιακής βίζας για νομάδες (Digital Nomad Visa), η οποία απλοποιεί τη διαδικασία εισόδου και παραμονής στη χώρα για εργαζόμενους που μπορούν να εργάζονται εξ αποστάσεως για εργοδότες ή πελάτες εκτός Ελλάδας. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες ενός παγκόσμιου πληθυσμού εργαζομένων και μειώνει τα εμπόδια που σχετίζονται με τη γραφειοκρατία και τις παραδοσιακές μορφές βίζας (Υπουργείο Μετανάστευσης & Ασύλου, 2021).

Η ψηφιακή βίζα παρέχει άδεια παραμονής έως και δώδεκα μήνες, με δυνατότητα ανανέωσης, καθιστώντας την Ελλάδα προσιτή για έναν ευρύ κύκλο επαγγελματιών που επιθυμούν μεσοπρόθεσμη ή μακροχρόνια εγκατάσταση. Οι διαδικασίες για την έκδοσή της έχουν σε μεγάλο βαθμό ψηφιοποιηθεί και σχεδιαστεί ώστε να είναι πιο φιλικές και γρήγορες για τους αιτούντες, με αξιοποίηση διαδικτυακών αιτήσεων και σαφέστερων οδηγιών.

Φορολογικά κίνητρα και οικονομικά ωφέληματα

Παράλληλα, έχουν τεθεί σε εφαρμογή φορολογικά κίνητρα που στοχεύουν στην προσέλκυση φυσικών προσώπων και επιχειρήσεων, μειώνοντας το συνολικό φορολογικό βάρος υπό ορισμένες προϋποθέσεις (Υπουργείο Οικονομικών, 2021). Για παράδειγμα, προβλέπονται ειδικά καθεστώτα για αλλοδαπούς που μεταφέρουν τη φορολογική τους κατοικία στην Ελλάδα, καθώς και για επαγγελματίες υψηλής εξειδίκευσης, με μειωμένους συντελεστές φορολόγησης εισοδήματος για ορισμένο χρονικό διάστημα.

Τα μέτρα αυτά έχουν διπλό στόχο: αφενός να καταστήσουν τη χώρα πιο ελκυστική για απομακρυσμένους εργαζομένους και επενδυτές, αφετέρου να ενισχύσουν την τοπική

οικονομία μέσω της αύξησης της κατανάλωσης και της δημιουργίας νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Υποστηρικτικά προγράμματα και συνέργειες

Πέρα από τις θεσμικές ρυθμίσεις, έχουν ξεκινήσει σημαντικά υποστηρικτικά προγράμματα που περιλαμβάνουν την ανάπτυξη ή στήριξη coworking χώρων, τη διοργάνωση εκδηλώσεων δικτύωσης, εκπαιδευτικών δράσεων και συνεδρίων γύρω από την ψηφιακή εργασία, την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα (ΕΟΤ, 2022).

Ιδιαίτερη σημασία έχει η προώθηση συνεργασιών μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, με στόχο την παροχή ολοκληρωμένων υπηρεσιών που θα καλύπτουν τόσο την εργασιακή παραγωγικότητα (υποδομές, συμβουλευτική, πρόσβαση σε χρηματοδότηση) όσο και τις κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες των κατοίκων (εκδηλώσεις, πολιτιστικά δίκτυα, υπηρεσίες υποστήριξης οικογενειών).

Πόλεις όπως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, αλλά και ορισμένοι νησιωτικοί προορισμοί, επενδύουν σταθερά σε «έξυπνες» υποδομές και ψηφιακές υπηρεσίες, συχνά αξιοποιώντας ευρωπαϊκά προγράμματα χρηματοδότησης για την ενίσχυση της συνδεσιμότητας, την προώθηση της βιώσιμης κινητικότητας και την ψηφιακή αναβάθμιση δημοσίων υπηρεσιών (Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, 2022).

Οφέλη και προοπτικές

Οι στρατηγικές αυτές δεν αποτελούν μόνο μέτρα προσέλκυσης, αλλά και κρίσιμα εργαλεία για τη βιώσιμη ανάπτυξη περιοχών που αντιμετωπίζουν πρόβλημα εποχικότητας, γήρανσης του πληθυσμού ή οικονομικής στασιμότητας (SETE, 2021). Η άφιξη και η παραμονή ψηφιακών νομάδων συμβάλλει στη διεύρυνση της οικονομικής δραστηριότητας πέρα από την αιχμή της τουριστικής σεζόν, στην τόνωση τοπικών αγορών και στην ενίσχυση επαγγελματιών που σχετίζονται με υπηρεσίες υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Επιπλέον, η φιλοξενία της νέας αυτής κατηγορίας εργαζομένων εντείνει την επιχειρηματικότητα, αναζωογονεί μικρές κοινότητες και συμβάλλει στη διαμόρφωση της εικόνας της Ελλάδας ως σύγχρονης χώρας με υψηλή τεχνολογική ετοιμότητα, ποιοτικές υπηρεσίες και ανοιχτή κοινωνία. Η πρόκληση για τα επόμενα χρόνια είναι η διαμόρφωση μιας συνεκτικής εθνικής στρατηγικής που θα αξιοποιεί συντονισμένα όλα τα διαθέσιμα εργαλεία.

3.3 Υποδομές και προκλήσεις (π.χ. internet, coworking spaces, βίζες)

Η ανάπτυξη της ψηφιακής εργασίας και η αυξανόμενη κινητικότητα των ψηφιακών νομάδων θέτουν στο επίκεντρο της επιτυχίας ενός προορισμού τα θέματα των υποδομών και των

θεσμικών ρυθμίσεων. Η Ελλάδα, παρά τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που διαθέτει, καλείται να αντιμετωπίσει σημαντικές προκλήσεις προκειμένου να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις και να ενισχύσει τη θέση της ως ελκυστικός και βιώσιμος προορισμός ψηφιακού νομαδισμού (OECD, 2021).

Υποδομές διαδικτύου και ψηφιακής σύνδεσης

Η ποιότητα και η διαθεσιμότητα γρήγορου και αξιόπιστου διαδικτύου αποτελεί την κεντρική υποδομή για την προσέλκυση ψηφιακών νομάδων. Στις μεγάλες πόλεις, η κατάσταση έχει βελτιωθεί θεαματικά τα τελευταία χρόνια, με τη διασύνδεση οπτικών ινών, την ανάπτυξη δικτύων 5G και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας στην αγορά τηλεπικοινωνιών (Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, 2022). Ωστόσο, η πρόκληση παραμένει στη διάχυση αυτών των τεχνολογιών σε πιο απομακρυσμένα νησιά, ορεινές περιοχές και μικρά νησιωτικά σύμπλοκα, όπου το κόστος και η τεχνική πολυπλοκότητα είναι μεγαλύτερα.

Πέρα από την κάλυψη, κρίσιμη είναι και η σταθερότητα και ασφάλεια της σύνδεσης, ιδιαίτερα για επαγγελματικές δραστηριότητες που απαιτούν συνεχή online παρουσία ή διαχείριση ευαίσθητων δεδομένων. Η επένδυση σε εφεδρικές υποδομές, η ενίσχυση τοπικών παρόχων και η κατάρτιση περιφερειακών φορέων για τη διαχείριση και συντήρηση των δικτύων συνιστούν αναγκαίες παρεμβάσεις (SETE, 2021).

Coworking spaces και κοινότητες συνεργασίας

Η αγορά coworking spaces στην Ελλάδα βρίσκεται σε ανοδική πορεία. Η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη συγκεντρώνουν τον μεγαλύτερο αριθμό τέτοιων χώρων, που συνδυάζουν υπηρεσίες γραφείου με υποστηρικτικές δράσεις (εκδηλώσεις, mentoring, networking), συχνά σε συνεργασία με φορείς καινοτομίας και χρηματοδότησης (EOT, 2022). Σταδιακά, εμφανίζονται αντίστοιχες δομές και σε τουριστικούς προορισμούς, όπως νησιά και παράκτιες πόλεις, οι οποίες στοχεύουν στην προσέλκυση digital nomads, start-ups και δημιουργικών επαγγελματιών.

Ωστόσο, η διαθεσιμότητα και η ποιότητα των coworking χώρων παραμένουν άνισες γεωγραφικά. Υπάρχει σαφής ανάγκη για ενίσχυση και προσαρμογή τέτοιων χώρων σε νησιωτικές και αμιγώς τουριστικές περιοχές, οι οποίες είναι ιδιαίτερα ελκυστικές για τους νομάδες αλλά συχνά στερούνται επαρκών επαγγελματικών υποδομών. Τα coworking spaces λειτουργούν πλέον ως κόμβοι καινοτομίας, όπου ο ψηφιακός νομαδισμός μετασχηματίζεται από απλή μορφή εργασίας σε δημιουργική και επιχειρηματική δραστηριότητα, με θετικές επιδράσεις σε ολόκληρο το τοπικό οικοσύστημα (Carneiro & Costa, 2022).

Θεσμικές προκλήσεις και θέματα βίζας

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα εισήγαγε ειδική ψηφιακή βίζα και σχετικά κίνητρα, η

εφαρμογή και η διαχείριση των διαδικασιών απαιτούν περαιτέρω εκσυγχρονισμό, απλοποίηση και διαφάνεια. Η ταχύτητα διεκπεραίωσης των αιτήσεων, η σαφήνεια ως προς τις προϋποθέσεις, τα δικαιολογητικά και τις φορολογικές συνέπειες, καθώς και η συνέπεια στην παροχή πληροφοριών, είναι κρίσιμα στοιχεία για τη διαμόρφωση θετικής εμπειρίας (Υπουργείο Μετανάστευσης & Ασύλου, 2021).

Επιπρόσθετα, οι απαιτήσεις για φορολογικά καθεστώτα, κοινωνική ασφάλιση και νομική συμμόρφωση συχνά παρουσιάζουν ασάφεια ή γραφειοκρατικά εμπόδια, τα οποία μπορούν να αποθαρρύνουν δυνητικούς ενδιαφερόμενους. Η δημιουργία ενιαίων, κατανοητών πλαισίων που θα κατοχυρώνουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ψηφιακών νομάδων, σε συνδυασμό με την παροχή εξειδικευμένης ενημέρωσης στα αγγλικά και άλλες γλώσσες, είναι απαραίτητη για την ενίσχυση της εμπιστοσύνης.

Κοινωνικές και πολιτισμικές προσαρμογές

Η ψηφιακή κινητικότητα συνδέεται και με πολιτισμικές προκλήσεις, όπως η κοινωνική ένταξη των νομάδων στις κοινότητες υποδοχής, η αντιμετώπιση πιθανών εντάσεων με τον τοπικό πληθυσμό (π.χ. σε θέματα στέγασης, τιμών, «τουριστικοποίησης» γειτονιών), αλλά και η αποφυγή κοινωνικής απομόνωσης των ίδιων των νομάδων (Hall, 2020· OECD, 2021).

Η ανάπτυξη προγραμμάτων που ενισχύουν τη σύνδεση με τοπικούς φορείς, η διοργάνωση πολιτιστικών και κοινωνικών εκδηλώσεων, η προώθηση δράσεων εθελοντισμού ή συνεργασιών με τοπικές επιχειρήσεις και οργανώσεις μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στην επιτυχή ένταξη των ψηφιακών νομάδων. Παράλληλα, αναδεικνύεται η ανάγκη για στρατηγικές που θα διασφαλίζουν την κοινωνική συνοχή και θα προλαμβάνουν φαινόμενα «τουριστικού κορεσμού» ή αποκλεισμού των ντόπιων από τη στέγαση σε ορισμένες περιοχές.

Οι προορισμοί που επενδύουν σε ολοκληρωμένα προγράμματα κοινωνικής ένταξης και ανοιχτού διαλόγου με την τοπική κοινωνία αποκτούν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, καθώς ενισχύουν τη βιωσιμότητα και την αποδοχή του ψηφιακού νομαδισμού ως μακροχρόνιας στρατηγικής επιλογής.

3.4 Συγκριτική ανάλυση με άλλες χώρες

Η Ελλάδα ανταγωνίζεται χώρες που έχουν ήδη εδραιωθεί ως κορυφαίοι προορισμοί ψηφιακών νομάδων, όπως η Πορτογαλία, η Εσθονία και η Ισπανία. Κάθε μία προσφέρει διαφορετικά πλεονεκτήματα και αντιμετωπίζει ξεχωριστές προκλήσεις, διαμορφώνοντας ένα ενδιαφέρον πεδίο σύγκρισης και άντλησης εμπειριών για την ελληνική στρατηγική (Hall, 2020· OECD, 2021).

Ψηφιακές υποδομές

Η Πορτογαλία διακρίνεται για τις εκτεταμένες και αξιόπιστες ψηφιακές της υποδομές, οι οποίες καλύπτουν τόσο τις μεγάλες αστικές περιοχές (Λισαβόνα, Πόρτο) όσο και δημοφιλείς παραθαλάσσιους προορισμούς (π.χ. Μαδέρα, Ντία), όπου έχουν αναπτυχθεί ειδικά «digital nomad villages» (Carneiro & Costa, 2022). Η Εσθονία πρωτοπορεί στον τομέα της ψηφιακής διακυβέρνησης, προσφέροντας στους κατοίκους και στους e-residents πλήρως ψηφιοποιημένες υπηρεσίες και υποδομές πολύ υψηλού επιπέδου. Η Ισπανία διαθέτει επίσης ανεπτυγμένες υποδομές σε μεγάλες πόλεις (Βαρκελώνη, Μαδρίτη, Βαλένθια) και επεκτείνει σταδιακά την ψηφιακή κάλυψη σε τουριστικές παράκτιες περιοχές.

Στην Ελλάδα, η κάλυψη είναι πολύ καλή στις αστικές ζώνες και στα μεγάλα νησιά, αλλά παρουσιάζει αστάθειες και κενά σε απομακρυσμένες ή μικρές νησιωτικές περιοχές, γεγονός που περιορίζει την ομοιογενή προσβασιμότητα για ψηφιακούς νομάδες (Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης, 2022).

Θεσμικό πλαίσιο και πολιτικές υποστήριξης

Η Πορτογαλία και η Ισπανία έχουν θεσπίσει ειδικές βίζες για ψηφιακούς νομάδες και εφαρμόζουν φορολογικά κίνητρα που μειώνουν σημαντικά τα γραφειοκρατικά εμπόδια και το κόστος εγκατάστασης. Η Εσθονία, μέσω του e-Residency, προσφέρει καινοτόμες λύσεις για την ίδρυση και διαχείριση εταιρειών από απόσταση, δημιουργώντας ένα διεθνές οικοσύστημα ψηφιακών επιχειρήσεων (OECD, 2021).

Η Ελλάδα έχει υιοθετήσει τη δική της ψηφιακή βίζα και ορισμένα φορολογικά κίνητρα, όμως η εφαρμογή και η εξοικείωση με το θεσμικό πλαίσιο βρίσκονται ακόμη σε μεταβατικό στάδιο, με περιθώριο βελτίωσης στην απλότητα, την προβλεψιμότητα και την επικοινωνία προς το διεθνές κοινό (Υπουργείο Μετανάστευσης & Ασύλου, 2021).

Κοινωνική ένταξη και κοινότητες

Οι χώρες που ξεχωρίζουν επενδύουν όχι μόνο σε υποδομές και θεσμούς, αλλά και στη δημιουργία ζωντανών κοινοτήτων. Η Πορτογαλία και η Ισπανία έχουν αναπτύξει δυναμικά οικοσυστήματα ψηφιακών νομάδων, με πλήθος εκδηλώσεων, συναντήσεων, θεματικών hubs και φεστιβάλ (Carneiro & Costa, 2022). Η Εσθονία, αν και μικρότερη αγορά, διαθέτει ισχυρές ψηφιακές κοινότητες και δίκτυα.

Η Ελλάδα εμφανίζει αυξανόμενη δραστηριότητα μέσω coworking χώρων, τοπικών πρωτοβουλιών και κοινοτήτων σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, αλλά βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο σε σύγκριση με τους πλέον ώριμους προορισμούς.

Ποιότητα ζωής και κόστος διαβίωσης

Η Ελλάδα, με το μεσογειακό της κλίμα, τη φυσική ομορφιά, την πολιτιστική κληρονομιά και το σχετικά προσιτό κόστος διαβίωσης, κατατάσσεται ιδιαίτερα θετικά ως προς τη συνολική

ποιότητα ζωής που προσφέρει σε ψηφιακούς νομάδες (SETE, 2021). Η Πορτογαλία προσφέρει επίσης χαμηλό κόστος διαβίωσης σε σχέση με άλλες δυτικοευρωπαϊκές χώρες, ενώ η Ισπανία συνδυάζει υψηλή ποιότητα ζωής με υψηλότερο κόστος στις μεγάλες πόλεις. Η Εσθονία διαθέτει χαμηλότερο γενικά κόστος ζωής και εξαιρετικής ποιότητας ψηφιακές υπηρεσίες, αλλά με ψυχρότερο κλίμα και διαφορετικό lifestyle.

Ενδεικτικά, τα βασικά χαρακτηριστικά μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

Παράμετρος	Ελλάδα	Πορτογαλία	Εσθονία	Ισπανία
Κάλυψη διαδικτύου	Πολύ καλή σε πόλεις, άνιση σε νησιά/απομακρυσμένες	Ολοκληρωμένη, αξιόπιστη, υψηλές ταχύτητες	Πρωτοπόρος σε ψηφιακή διακυβέρνηση και υποδομές	Πολύ καλή σε πόλεις, επέκταση σε παραθαλάσσιες περιοχές
Coworking spaces	Αναπτυσσόμενα, συγκέντρωση σε μεγάλα αστικά κέντρα	Ευρεία διάδοση σε πολλές πόλεις και νησιά	Συχνά συνδεδεμένα με κρατικά/ευρωπαϊκά προγράμματα	Μεγάλη ποικιλία και ανάπτυξη σε αστικά κέντρα
Θεσμικό πλαίσιο & βίζες	Ψηφιακή βίζα, αλλά γραφειοκρατικά περιθώρια βελτίωσης	Εξειδικευμένη βίζα, ευέλικτα κίνητρα	e-Residency, απλοποιημένες διαδικασίες	Ειδική βίζα, σαφή φορολογικά κίνητρα
Κοινωνική ένταξη & δικτύωση	Μέτρια αναπτυσσόμενη, αυξανόμενη δραστηριότητα	Ισχυρό οικοσύστημα, εκδηλώσεις, κοινότητες	Ισχυρά ψηφιακά δίκτυα και κοινότητες	Πλούσιο κοινωνικό δίκτυο, φεστιβάλ, συνέργειες
Ποιότητα ζωής &	Υψηλή ποιότητα ζωής, μέσο κόστος, ήπιο κλίμα	Χαμηλό–μέσο κόστος, άνετη διαβίωση	Χαμηλό κόστος, υψηλή ψηφιακή ποιότητα	Υψηλή ποιότητα ζωής, υψηλότερο

Παράμετρος	Ελλάδα	Πορτογαλία	Εσθονία	Ισπανία
κόστος διαβίωσης				κόστος σε μεγάλες πόλεις

Συνοψίζοντας, η Ελλάδα διακρίνεται για τη συνολική ποιότητα ζωής, τη φυσική και πολιτιστική της ταυτότητα και την αυξανόμενη αναγνωρισιμότητα, ωστόσο καλείται να επενδύσει περαιτέρω στις ψηφιακές υποδομές, την απλοποίηση των θεσμών και την ενίσχυση των κοινοτήτων, ώστε να ανταγωνιστεί ισχυρά στο διεθνές περιβάλλον (OECD, 2021· SETE, 2021).

Η εμπειρία και οι καλές πρακτικές από την Πορτογαλία, την Εσθονία και την Ισπανία προσφέρουν σημαντική καθοδήγηση για τη διαμόρφωση στρατηγικών που θα αναδείξουν την Ελλάδα σε βιώσιμο και ελκυστικό κόμβο ψηφιακού νομαδισμού. Αξιοποιώντας τα πλεονεκτήματα της φυσικής ομορφιάς, της πολιτιστικής κληρονομιάς και της φιλοξενίας, και τα συνδέοντας με στοχευμένες επενδύσεις σε τεχνολογία, θεσμούς και κοινωνική ένταξη, η χώρα μπορεί να εδραιωθεί ως προορισμός όπου η εργασία, η ζωή και ο τουρισμός συνυπάρχουν αρμονικά.

Η ανάλυση αυτή προετοιμάζει το έδαφος για το επόμενο κεφάλαιο, στο οποίο εξετάζονται, μέσα από την εμπειρική έρευνα, οι αντιλήψεις, τα κίνητρα και οι προσδοκίες των συμμετεχόντων σε σχέση με την Ελλάδα ως προορισμό ψηφιακού νομαδισμού, επιτρέποντας τη διασταύρωση των θεωρητικών και πολιτικών διαπιστώσεων με τα πραγματικά δεδομένα της έρευνας πεδίου.

Κεφάλαιο 4: Εμπειρική Έρευνα

Το παρόν κεφάλαιο εστιάζει στην εμπειρική έρευνα που διεξήχθη με σκοπό τη συλλογή και ανάλυση δεδομένων σχετικά με τις ανάγκες, τις προτιμήσεις και τις εμπειρίες των εργαζομένων που δραστηριοποιούνται σε σύγχρονα εργασιακά περιβάλλοντα, είτε ως ψηφιακοί νομάδες είτε μέσω άλλων μορφών απομακρυσμένης ή υβριδικής εργασίας. Η επιλογή της έρευνας βασίζεται στην ανάγκη συγκέντρωσης ποιοτικών και ποσοτικών στοιχείων που θα επιτρέψουν την επιστημονική τεκμηρίωση και τη διαμόρφωση προτάσεων που αφορούν στην υποστήριξη αυτού του διαρκώς διευρυνόμενου πληθυσμού.

Η διεθνής εμπειρία στην κατανόηση και υποστήριξη των ψηφιακών εργαζομένων καθιστά αναγκαία τη διερεύνηση των χαρακτηριστικών, προκλήσεων και ευκαιριών που αναδύονται στο ελληνικό περιβάλλον. Η διαμόρφωση αυτής της πληροφορίας μέσω εμπειρικών μεθόδων ενισχύει την ακρίβεια των πολιτικών και των σχεδίων δράσης που στοχεύουν όχι μόνο στα άτομα, αλλά και στα συστήματα εργασίας και υποδομών συνολικά.

Η ενότητα 4.1 παρουσιάζει τη μέθοδο και τη διαδικασία της έρευνας, ενώ ακολουθεί η αναλυτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων, η συζήτηση και η εξαγωγή συμπερασμάτων σε μετέπειτα κεφάλαια.

4.1 Μεθοδολογία Έρευνας

Η εμπειρική έρευνα που παρουσιάζεται σε αυτό το κεφάλαιο έχει ως στόχο τη συστηματική διερεύνηση των αναγκών, των προτιμήσεων και των εμπειριών σύγχρονων εργαζομένων σε σχέση με την απομακρυσμένη εργασία και τον ψηφιακό νομαδισμό, καθώς και την αποτύπωση της στάσης τους απέναντι στην Ελλάδα ως δυνητικό προορισμό. Στο πλαίσιο αυτό, επιδιώκεται η κατανόηση τόσο των προθέσεων (intention) όσο και των αντιλαμβανόμενων κινήτρων, προκλήσεων και κριτηρίων επιλογής τόπου διαμονής/εργασίας.

Ερευνητικός σχεδιασμός

Η έρευνα υιοθετεί έναν περιγραφικό ποσοτικό σχεδιασμό με χρήση δομημένου ερωτηματολογίου κλειστού τύπου, το οποίο συμπληρώθηκε ηλεκτρονικά. Παράλληλα, ορισμένες ερωτήσεις επιτρέπουν την επιλογή πολλαπλών απαντήσεων (π.χ. κίνητρα, προκλήσεις, προτεινόμενες βελτιώσεις), προσφέροντας τη δυνατότητα πολυδιάστατης περιγραφικής ανάλυσης των απόψεων των συμμετεχόντων. Η ανάλυση των δεδομένων βασίστηκε σε:

- περιγραφική στατιστική (συχνότητες, ποσοστά, μέσοι όροι),
- διασταυρώσεις (cross-tabulations) ανά τύπο εργασίας και βασικές μεταβλητές,
- και ερμηνευτική προσέγγιση των τάσεων που αναδύονται από τα πρότυπα απαντήσεων.

Δεν εφαρμόστηκαν σύνθετα επαγωγικά στατιστικά μοντέλα (π.χ. παλινδρόμηση, έλεγχοι υποθέσεων), καθώς ο στόχος δεν ήταν η γενίκευση σε ευρύτερο πληθυσμό με αυστηρούς στατιστικούς όρους, αλλά η σε βάθος κατανόηση των στάσεων και των προτιμήσεων ενός συγκεκριμένου δείγματος εργαζομένων που είναι εκτεθειμένοι – σε διαφορετικό βαθμό – στην απομακρυσμένη εργασία και τον ψηφιακό νομαδισμό.

Δείγμα και διαδικασία δειγματοληψίας

Το δείγμα συγκροτήθηκε με δειγματοληψία ευκολίας (convenience sampling), μέσω διαδικτυακής διάχυσης του ερωτηματολογίου. Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε:

- μέσω προσωπικών και επαγγελματικών δικτύων,
- μέσω κοινωνικών δικτύων (social media),
- και μέσω επαφών σε εργασιακά περιβάλλοντα.

Συνολικά συλλέχθηκαν 73 ολοκληρωμένες απαντήσεις, οι οποίες συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση. Το δείγμα περιλαμβάνει άτομα που:

- εργάζονται σε παραδοσιακή εργασία γραφείου,
- απασχολούνται σε υβριδικά μοντέλα (συνδυασμός φυσικής παρουσίας και τηλεργασίας),
- εργάζονται σε πλήρως απομακρυσμένο καθεστώς,
- ή αυτοπροσδιορίζονται ήδη ως ψηφιακοί νομάδες.

Η επιλογή αυτή επιτρέπει τη σύγκριση ανάμεσα σε τέσσερις διακριτές ομάδες, καλύπτοντας το φάσμα από την παραδοσιακή εργασία έως τον ώριμο ψηφιακό νομαδισμό.

Ερευνητικό εργαλείο – Δομή ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε ειδικά για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας και αποτελείται από διακριτές θεματικές ενότητες:

1. Δημογραφικά στοιχεία
 - Ηλικία, φύλο, τόπος μόνιμης κατοικίας, επάγγελμα/τομέας εργασίας.
2. Τρέχουσα εργασιακή κατάσταση
 - Τύπος εργασίας («παραδοσιακή εργασία γραφείου», «υβριδική εργασία», «πλήρως απομακρυσμένη εργασία», «ψηφιακός νομάς»).
 - Βαθμός εμπειρίας απομακρυσμένης εργασίας (ημέρες εξ αποστάσεως ανά εβδομάδα, διάρκεια τρέχοντος μοντέλου κ.λπ.).
3. Στάσεις απέναντι στην απομακρυσμένη εργασία και τον ψηφιακό νομαδισμό
 - Επιθυμία για απομακρυσμένη εργασία.
 - Πρόθεση υιοθέτησης τρόπου ζωής ψηφιακού νομά (σε υποθετική ή πραγματική βάση).

4. Κίνητρα, κριτήρια επιλογής τόπου και προκλήσεις
 - Κίνητρα για να γίνουν (ή να παραμείνουν) ψηφιακοί νομάδες (έως 2 επιλογές).
 - Κριτήρια επιλογής τόπου διαμονής/εργασίας ως ψηφιακοί νομάδες (έως 3 επιλογές).
 - Αντιλαμβανόμενες προκλήσεις/δυσκολίες (έως 2 επιλογές).
5. Αξιολόγηση εμπειρίας, υποδομών και πολιτικών
 - Βαθμός ικανοποίησης από το τρέχον εργασιακό μοντέλο (κλίμακα 1–5).
 - Αξιολόγηση υποδομών χώρου εργασίας/διαμονής (κλίμακα 1–5).
 - Αντίληψη για τον βαθμό υποστήριξης από τις πολιτικές της χώρας (κλίμακα 1–5).
 - Προτεινόμενες υπηρεσίες/υποδομές που θα βελτίωναν την εμπειρία (έως 2 επιλογές).
 - Στάση απέναντι στην Ελλάδα ως πιθανό προορισμό («Θα επιλέγατε την Ελλάδα ως ψηφιακός νομάς;»).

Με αυτόν τον τρόπο, το εργαλείο επιτρέπει τόσο την ποσοτική αποτύπωση βασικών επιλογών, όσο και την ερευνητική διασταύρωση των απαντήσεων μεταξύ διαφορετικών εργασιακών προφίλ.

Διαδικασία συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, κατά το οποίο το ερωτηματολόγιο παρέμεινε ανοικτό σε διαδικτυακή πλατφόρμα (Google Forms). Οι απαντήσεις εξήχθησαν σε μορφή αρχείου υπολογιστικών φύλλων (xlsx) και στη συνέχεια:

- κωδικοποιήθηκαν όπου απαιτούνταν (π.χ. κατηγοριοποίηση τύπων εργασίας, μεταβλητών κλίμακας),
- υπολογίστηκαν συχνότητες και ποσοστά για τις κατηγορικές μεταβλητές,
- υπολογίστηκαν μέσοι όροι για τις κλίμακες ικανοποίησης/υποδομών/πολιτικών,
- πραγματοποιήθηκαν διασταυρώσεις (π.χ. τύπος εργασίας × πρόθεση νομαδισμού, τύπος εργασίας × κίνητρα, κριτήρια, προκλήσεις).

Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε σε περιβάλλον λογιστικών φύλλων (π.χ. Excel/Google Sheets), χωρίς χρήση εξειδικευμένου στατιστικού λογισμικού για πολύπλοκα μοντέλα. Ωστόσο, η μεθοδολογική προσέγγιση είναι σαφώς περιγραφική ποσοτική, με σαφή βήματα κωδικοποίησης και ανάλυσης των δεδομένων.

Περιορισμοί της έρευνας

Όπως σε κάθε εμπειρική έρευνα, υπάρχουν ορισμένοι περιορισμοί που πρέπει να ληφθούν υπόψη:

- Η δειγματοληψία ευκολίας δεν επιτρέπει τη γενίκευση των ευρημάτων στον συνολικό πληθυσμό εργαζομένων ή ψηφιακών νομάδων.
- Το μέγεθος του δείγματος (73 άτομα), αν και επαρκές για περιγραφική ανάλυση, παραμένει σχετικά μικρό για πιο σύνθετα στατιστικά συμπεράσματα.
- Η αυτοαναφορικότητα των απαντήσεων (self-reported data) ενδέχεται να επηρεάζεται από υποκειμενικές αντιλήψεις, κοινωνικά επιθυμητές απαντήσεις ή συγκεκριμένες συγκυρίες.
- Η έρευνα επικεντρώνεται κυρίως σε άτομα με βάση στην Ελλάδα (και λίγους κατοίκους εξωτερικού), γεγονός που περιορίζει την οπτική σε σχέση με διεθνείς νομάδες που ήδη έχουν επιλέξει άλλους προορισμούς.

Παρά τους περιορισμούς αυτούς, η έρευνα παρέχει συνεκτική και αξιόπιστη περιγραφική εικόνα για τις στάσεις και τις προτιμήσεις διαφορετικών εργασιακών ομάδων απέναντι στον ψηφιακό νομαδισμό και την Ελλάδα ως προορισμό. Τα ευρήματα του ερωτηματολογίου, όπως παρουσιάζονται στην ενότητα 4.2, αποτελούν τη βάση για τα συμπεράσματα και τις προτάσεις πολιτικής που αναπτύσσονται στο Κεφάλαιο 5.

4.2 Ανάλυση Ερωτηματολογίου

Στην παρούσα ενότητα πραγματοποιείται η αναλυτική παρουσίαση και ερμηνεία των αποτελεσμάτων της εμπειρικής έρευνας, όπως αυτά προέκυψαν από το ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε σε εργαζομένους με διαφορετικά εργασιακά μοντέλα. Ακολουθώντας το μεθοδολογικό πλαίσιο που περιγράφηκε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, τα δεδομένα που συλλέχθηκαν οργανώνονται και εξετάζονται με στόχο την κατανόηση των στάσεων, των προθέσεων και των προσδοκιών των συμμετεχόντων σε σχέση με την απομακρυσμένη εργασία και τον ψηφιακό νομαδισμό.

Η ανάλυση εστιάζει αφενός στα βασικά δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος και στο επαγγελματικό του προφίλ και αφετέρου στα κρίσιμα ερευνητικά πεδία που συνδέονται με το θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας: τον τύπο απασχόλησης, την πρόθεση υιοθέτησης τρόπου ζωής ψηφιακού νομά, τα κίνητρα και τις προκλήσεις που αναγνωρίζονται, τα κριτήρια επιλογής προορισμού, καθώς και την αξιολόγηση υποδομών και πολιτικών. Μέσω της συστηματικής περιγραφικής ανάλυσης επιχειρείται η ανάδειξη τάσεων και μοτίβων που

φωτίζουν τις ευκαιρίες και τις προκλήσεις που αναδύονται για τον τουριστικό κλάδο και ειδικότερα για την Ελλάδα ως δυνητικό προορισμό προσέλκυσης ψηφιακών νομάδων.

Η ενότητα δομείται σε επιμέρους υποενότητες που παρουσιάζουν: το προφίλ των συμμετεχόντων, την υφιστάμενη εργασιακή τους κατάσταση, την προδιάθεση και την πρόθεσή τους να μεταβούν σε καθεστώς ψηφιακού νομαδισμού, τα βασικά κίνητρα και τις προκλήσεις που εντοπίζουν, τα κριτήρια επιλογής τόπου διαμονής και εργασίας, καθώς και την αξιολόγηση του υφιστάμενου πλαισίου υποδομών και πολιτικών στη χώρα τους. Με αυτό τον τρόπο εξασφαλίζεται μία συνεκτική μετάβαση από το επίπεδο της μεθοδολογικής περιγραφής στο επίπεδο της ουσιαστικής ερμηνείας των δεδομένων, η οποία θα αποτελέσει τη βάση για τα συμπεράσματα και τις προτάσεις που αναπτύσσονται στο επόμενο κεφάλαιο.

4.2.1 Βασική περιγραφική εικόνα του δείγματος

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από συνολικά 73 συμμετέχοντες, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν στο ερωτηματολόγιο και παρείχαν ολοκληρωμένες απαντήσεις σε ένα ευρύ φάσμα ερωτήσεων που σχετίζονται με την τρέχουσα εργασιακή τους κατάσταση, τις στάσεις τους απέναντι στην απομακρυσμένη εργασία και τον ψηφιακό νομαδισμό, καθώς και τα κίνητρα και τις προκλήσεις που συνδέονται με την πιθανή υιοθέτηση αυτού του τρόπου ζωής. Η έκταση και η ποικιλία των απαντήσεων επιτρέπουν μια πλούσια περιγραφική ανάλυση, η οποία συμβάλλει τόσο στη χαρτογράφηση του προφίλ των ερωτηθέντων όσο και στην εξαγωγή ουσιαστικών συμπερασμάτων για τις προοπτικές ανάπτυξης του φαινομένου στην ελληνική πραγματικότητα.

Από δημογραφική άποψη, το δείγμα χαρακτηρίζεται από σχετικά ισορροπημένη κατανομή ως προς το φύλο, με τις γυναίκες να αποτελούν οριακά την πλειοψηφία (38 άτομα) και τους άνδρες να ακολουθούν με 35 άτομα. Η ισορροπία αυτή ενισχύει τη δυνατότητα εξαγωγής συμπερασμάτων που δεν περιορίζονται σε ένα μόνο φύλο, αλλά αποτυπώνουν διασταυρούμενες εμπειρίες και προτιμήσεις.

Σε ό,τι αφορά την ηλικία, παρατηρείται συγκέντρωση στις παραγωγικές ηλικιακές ομάδες των 25-34 και 35-44 ετών (26 και 27 άτομα αντίστοιχα), ενώ μικρότερη παρουσία καταγράφεται στις μεγαλύτερες ηλικίες (45-55 και 56+) και στους νεότερους 18-24. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι η έρευνα αποτυπώνει κυρίως αντιλήψεις εργαζομένων που βρίσκονται σε φάση επαγγελματικής ωρίμανσης και αυξημένης κινητικότητας, οι οποίοι, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, αποτελούν τον «πυρήνα» του ενδιαφέροντος για απομακρυσμένα και ευέλικτα μοντέλα εργασίας.

Πίνακας 1 – Κατανομή δείγματος κατά φύλο και ηλικία

Κατηγορία	Τιμή	Ποσότητα
Φύλο	Γυναίκα	38
Φύλο	Άνδρας	35
Ηλικία	18–24	2
Ηλικία	25–34	26
Ηλικία	35–44	27
Ηλικία	45–55	16
Ηλικία	56+	2

Η κατανομή αυτή καταδεικνύει ότι το ερευνητικό δείγμα είναι ιδιαίτερα σχετικό με τον σκοπό της εργασίας, καθώς εστιάζει σε ηλικιακές ομάδες που θεωρούνται περισσότερο δεκτικές σε εναλλακτικά μοντέλα εργασίας και κινητικότητας, όπως η απομακρυσμένη εργασία και ο ψηφιακός νομαδισμός, ενώ η ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών διασφαλίζει την αποφυγή μονομερών συμπερασμάτων.

4.2.2 Τύπος εργασίας και βασικό επαγγελματικό προφίλ

Κεντρικό στοιχείο της ανάλυσης αποτελεί ο τύπος εργασίας των συμμετεχόντων, καθώς συνδέεται άμεσα με την εξοικείωση και την προδιάθεση απέναντι στην ευελιξία, την κινητικότητα και την απομακρυσμένη εργασία. Από τα δεδομένα προκύπτει ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων απασχολείται σε παραδοσιακή εργασία γραφείου, ενώ ακολουθεί ένα σημαντικό ποσοστό εργαζομένων σε υβριδικό καθεστώς, καθώς και μικρότερες ομάδες που ήδη εργάζονται πλήρως απομακρυσμένα ή αυτοπροσδιορίζονται ως ψηφιακοί νομάδες.

Πίνακας 2 – Κατανομή συμμετεχόντων κατά τύπο εργασίας

Τύπος εργασίας	Συχνότητα
Παραδοσιακή εργασία γραφείου	38
Υβριδική εργασία	28
Πλήρης απομακρυσμένη εργασία	3
Ψηφιακός νομάς	4
Σύνολο	73

Η εικόνα αυτή αναδεικνύει ότι, αν και η παραδοσιακή εργασία γραφείου εξακολουθεί να κυριαρχεί ($\approx 52\%$ του δείγματος), ένα πολύ σημαντικό τμήμα των συμμετεχόντων ($\approx 38\%$) έχει ήδη εμπειρία υβριδικής εργασίας, ενώ ένα μικρό αλλά ουσιαστικό ποσοστό εργάζεται πλήρως απομακρυσμένα ή αυτοπροσδιορίζεται ως ψηφιακός νομάς. Το γεγονός αυτό ενισχύει την εγκυρότητα των απαντήσεων σχετικά με τα πλεονεκτήματα και τις δυσκολίες των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, καθώς στο δείγμα συνυπάρχουν τόσο εργαζόμενοι σε πιο «παραδοσιακές» όσο και σε πιο «καινοτόμες» μορφές εργασίας.

Η παρουσία μιας μικρής αλλά καθόλου αμελητέας ομάδας ήδη ψηφιακών νομάδων επιτρέπει παράλληλα τη σύγκριση ανάμεσα σε προσδοκίες και πραγματικές εμπειρίες, κάτι που είναι ιδιαίτερα σημαντικό για τα συμπεράσματα των επόμενων υποενοτήτων, όπου εξετάζεται η απόκλιση ανάμεσα σε αυτούς που επιθυμούν να γίνουν νομάδες και σε αυτούς που έχουν ήδη υιοθετήσει τον αντίστοιχο τρόπο ζωής.

4.2.3 Πρόθεση υιοθέτησης ψηφιακού νομαδισμού

Η εξέταση της πρόθεσης υιοθέτησης τρόπου ζωής ψηφιακού νομά από τους συμμετέχοντες αποτελεί ένα από τα κεντρικά σημεία της εμπειρικής έρευνας, καθώς αποτυπώνει όχι μόνο τις τρέχουσες προτιμήσεις, αλλά και το δυναμικό ενδιαφέρον για αυτή την εναλλακτική μορφή εργασίας και διαβίωσης. Η ερώτηση «Θα επιλέγατε να γίνετε ψηφιακός νομάς αν

είχατε την ευκαιρία;» (για όσους δεν είναι ήδη νομάδες) ή οι αντίστοιχες ερωτήσεις για όσους βρίσκονται ήδη σε νομαδικό καθεστώς, επιτρέπουν τη διασταύρωση της πρόθεσης με τον υφιστάμενο τύπο εργασίας, αποκαλύπτοντας σημαντικά μοτίβα.

Πίνακας 3 – Πρόθεση ψηφιακού νομαδισμού ανά τύπο εργασίας

Τύπος εργασίας	Ναι	Ίσως	Όχι	Σύνολο
Παραδοσιακή εργασία γραφείου	18	8	12	38
Υβριδική εργασία	15	10	3	28
Πλήρης απομακρυσμένη εργασία	2	1	0	3
Ψηφιακός νομάς (ήδη)	3	1	0	4
Σύνολο	38	20	15	73

(Ενδεικτικά ποσοστά σε επίπεδο δείγματος: $\approx 52\%$ «Ναι», $\approx 27\%$ «Ίσως», $\approx 21\%$ «Όχι».)

Η ανάλυση του Πίνακα 3 αποκαλύπτει ότι η υψηλότερη πρόθεση καταγράφεται στους υβριδικούς εργαζόμενους (15 «Ναι» από 28, δηλαδή περίπου $\approx 54\%$), οι οποίοι, έχοντας βιώσει σε κάποιο βαθμό την ευελιξία της απομακρυσμένης εργασίας, φαίνονται πιο ανοιχτοί στην πλήρη μετάβαση σε νομαδικό τρόπο ζωής. Ακόμη πιο ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι στους ήδη ψηφιακούς νομάδες και στους πλήρως απομακρυσμένους εργαζόμενους δεν καταγράφονται αρνητικές απαντήσεις («Όχι»), γεγονός που επιβεβαιώνει σε μεγάλο βαθμό την αυτοσελεκτικότητα του φαινομένου: όσοι επιλέγουν να δοκιμάσουν το μοντέλο τείνουν να το υιοθετούν και να το διατηρούν.

Αντίθετα, στην παραδοσιακή εργασία γραφείου η πρόθεση «Ναι» φτάνει τις 18 από 38 ($\approx 47\%$), με 8 «Ίσως» ($\approx 21\%$), δείχνοντας ότι ακόμη και σε πιο «άκαμπτα» περιβάλλοντα υπάρχει ισχυρό ενδιαφέρον, παρά την απουσία εμπειρίας απομακρυσμένης εργασίας. Το εύρημα αυτό συνδέεται άμεσα με τα προηγούμενα κεφάλαια της εργασίας, όπου τονίστηκε ο ρόλος των τεχνολογικών εξελίξεων και της πανδημίας COVID-19 ως καταλύτες αλλαγής των εργασιακών αντιλήψεων, και υποδηλώνει ότι η Ελλάδα, με κατάλληλες πολιτικές και

υποδομές, μπορεί να προσελκύσει αυτή την «κοιμώμενη» ζήτηση από εργαζόμενους που σήμερα παραμένουν σε παραδοσιακά σχήματα.

Συνολικά, το 79% των ερωτηθέντων (58 από 73) εκφράζει θετική ή ουδέτερη πρόθεση («Ναι» + «Ίσως»), ποσοστό που τεκμηριώνει την ύπαρξη ενός ευρέος κοινού δεκτικού σε νομαδικό μοντέλο εργασίας, ιδίως εάν αντιμετωπιστούν τα εμπόδια που αναδεικνύονται από τις επόμενες ερωτήσεις (κίνητρα και προκλήσεις).

4.2.4 Κίνητρα και προκλήσεις στον ψηφιακό νομαδισμό

Κίνητρα υιοθέτησης ψηφιακού νομαδισμού

Στο σύνολο των 73 ερωτηθέντων, τα κίνητρα για υιοθέτηση ψηφιακού νομαδισμού αντικατοπτρίζουν μια ισχυρή επιθυμία για προσωπική και επαγγελματική ανανέωση. Συνολικά καταγράφηκαν 94 μοναδικές αναφορές, καθώς επετράπη η επιλογή έως δύο κινήτρων ανά συμμετέχοντα.

Πίνακας 4 – Συχνότερα κίνητρα (σύνολο δείγματος)

Κίνητρο	Συχνότητα	%
Καλύτερη ισορροπία ζωής–εργασίας	21	22%
Ελευθερία κινήσεων	18	19%
Πολιτισμική εμπειρία	16	17%
Ταξίδια / νέες εμπειρίες	15	16%
Ευελιξία χρόνου	12	13%

Η «καλύτερη ισορροπία ζωής–εργασίας» αναδεικνύεται ως το κυριότερο κίνητρο (22%), υποδηλώνοντας ότι οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται τον ψηφιακό νομαδισμό ως τρόπο αναθεώρησης της σχέσης επαγγελματικής και προσωπικής ζωής. Η «ελευθερία κινήσεων» (19%) και η «πολιτισμική εμπειρία» (17%) συνδέονται με την επιθυμία για γεωγραφική και

πολιτισμική ευελιξία, ενώ τα «ταξίδια / νέες εμπειρίες» (16%) ενισχύουν τη διάσταση του βιωματικού/τουριστικού χαρακτήρα του νομαδισμού, με άμεση συνάφεια για προορισμούς όπως η Ελλάδα.

Η ανάλυση ανά τύπο εργασίας συνοψίζεται στον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 4α – Κορυφαία κίνητρα ανά τύπο εργασίας

Ομάδα	1ο Κίνητρο (συχ.)	2ο Κίνητρο (συχ.)	3ο Κίνητρο (συχ.)
Παραδοσιακή εργασία γραφείου	Ισορροπία (12)	Ταξίδια (10)	Ευελιξία (8)
Υβριδική εργασία	Ελευθερία (10)	Πολιτισμός (9)	Δικτύωση (6)
Απομακρυσμένη / Νομάδες	Ανάπτυξη (3)	Ποιότητα (2)	Δικτύωση (2)

Στην ομάδα της παραδοσιακής εργασίας γραφείου, κυριαρχούν η ισορροπία ζωής–εργασίας, τα ταξίδια και η ευελιξία χρόνου, υποδηλώνοντας ισχυρή επιθυμία απομάκρυνσης από ένα πιο άκαμπτο εργασιακό πλαίσιο. Στους υβριδικούς εργαζόμενους, η «ελευθερία κινήσεων» και η «πολιτισμική εμπειρία» αποτυπώνουν τη μετάβαση από την απλή ευελιξία σε μια πιο διευρυμένη γεωγραφική κινητικότητα. Στους ήδη απομακρυσμένους εργαζόμενους και νομάδες, η «επαγγελματική ανάπτυξη» και η «ποιότητα ζωής» αναδεικνύουν μία ώριμη αξιοποίηση του νομαδικού μοντέλου, όχι μόνο ως τρόπου διαφυγής, αλλά και ως στρατηγικής επένδυσης στην καριέρα και την καθημερινότητα.

Προκλήσεις του ψηφιακού νομαδισμού

Παράλληλα με τα κίνητρα, εξετάστηκαν και οι προκλήσεις που οι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι θα αντιμετώπιζαν (ή ήδη αντιμετωπίζουν) αν επέλεγαν ή επιλέξουν τον ψηφιακό νομαδισμό. Συνολικά καταγράφηκαν 103 αναφορές προκλήσεων, με δυνατότητα επιλογής έως δύο απαντήσεων ανά συμμετέχοντα.

Πίνακας 5 – Συχνότερες προκλήσεις (σύνολο δείγματος)

Πρόκληση	Συχνότητα	%
Απομόνωση / κοινωνική αποξένωση + Αίσθημα απομόνωσης	43	42%
Τεχνικά προβλήματα	13	12%
Νομικά / φορολογικά εμπόδια	12	12%
Διαχείριση χρόνου	12	12%
Έλλειψη σταθερού internet	8	8%

Η κυριαρχία της «απομόνωσης / κοινωνικής αποξένωσης» και του «αισθήματος απομόνωσης» (συνολικά 42%) είναι ενδεικτική της βαρύτητας της κοινωνικής διάστασης: οι συμμετέχοντες δεν ανησυχούν μόνο για τεχνικά ή οικονομικά ζητήματα, αλλά για την πιθανή απώλεια κοινωνικών δεσμών και την έλλειψη κοινότητας. Τα «τεχνικά προβλήματα», τα «νομικά / φορολογικά εμπόδια» και η «διαχείριση χρόνου» (12% έκαστο) αντιστακλούν πρακτικούς και θεσμικούς παράγοντες, ενώ η «έλλειψη σταθερού internet» (8%) υπογραμμίζει τον κρίσιμο ρόλο της ψηφιακής υποδομής.

Η ανάλυση ανά τύπο εργασίας παρουσιάζεται στον επόμενο πίνακα.

Πίνακας 5α – Κορυφαίες προκλήσεις ανά τύπο εργασίας

Ομάδα	1η Πρόκληση (συχ.)	2η Πρόκληση (συχ.)	3η Πρόκληση (συχ.)
Παραδοσιακή εργασία γραφείου	Απομόνωση (15)	Νομικά (8)	Internet (5)
Υβριδική εργασία	Τεχνικά (7)	Χρόνος (6)	Απομόνωση (5)
Απομακρυσμένη / Νομάδες	Δικτύωση (2)	Κουλτούρα (2)	Φορολογικά (1)

Στους εργαζόμενους με παραδοσιακή εργασία γραφείου, η απομόνωση συνδυάζεται με φόβους για νομικά και φορολογικά εμπόδια, που συχνά σχετίζονται με άγνοια του θεσμικού πλαισίου. Στους υβριδικούς εργαζόμενους αυξάνεται η βαρύτητα των πρακτικών δυσκολιών (τεχνικά θέματα, διαχείριση χρόνου), ενώ στις ομάδες των ήδη απομακρυσμένων και νομάδων οι προκλήσεις αποκτούν πιο εξειδικευμένο χαρακτήρα (δυσκολίες δικτύωσης, προσαρμογή σε νέα κουλτούρα, επιμέρους φορολογικά ζητήματα).

Συνολικά, τα κίνητρα και οι προκλήσεις φαίνεται να ακολουθούν μία διαδρομή ωρίμανσης: οι λιγότερο έμπειρες ομάδες προσανατολίζονται σε ιδεαλιστικά κίνητρα και γενικούς φόβους, ενώ οι περισσότεροι έμπειροι εστιάζουν σε συγκεκριμένες επαγγελματικές, κοινωνικές και θεσμικές παραμέτρους.

4.2.5 Κριτήρια επιλογής τόπου διαμονής και εργασίας

Τα κριτήρια επιλογής τόπου από ψηφιακούς νομάδες (ή δυνητικούς ψηφιακούς νομάδες) καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την ανταγωνιστικότητα προορισμών, καθώς αποτυπώνουν τις παραμέτρους που οι ίδιοι θεωρούν απαραίτητες για την εγκατάσταση και τη διατήρηση του τρόπου ζωής τους. Στο δείγμα της έρευνας καταγράφηκαν συνολικά 72 αναφορές κριτηρίων επιλογής τόπου διαμονής/εργασίας, με δυνατότητα έως τριών επιλογών ανά άτομο.

Πίνακας 6 – Συχνότερα κριτήρια επιλογής τόπου (σύνολο δείγματος)

Κριτήριο	Συχνότητα	%
Ποιότητα ζωής	23	32%
Κόστος διαβίωσης	17	24%
Καιρικές συνθήκες / κλίμα	15	21%
Φορολογικό σύστημα	11	15%
Πολιτιστική / κοινωνική ζωή	8	11%

Η «ποιότητα ζωής» καταλαμβάνει την πρώτη θέση με 32%, ακολουθούμενη από το «κόστος διαβίωσης» (24%) και τις «καιρικές συνθήκες / κλίμα» (21%). Η ιεράρχηση αυτή είναι ιδιαιτέρως ευνοϊκή για προορισμούς όπως η Ελλάδα, που συνδυάζουν ήπιο κλίμα, ευνοϊκό λόγο κόστους–ποιότητας και πλούσια καθημερινή ζωή. Το «φορολογικό σύστημα» και η «πολιτιστική / κοινωνική ζωή» συμπληρώνουν την εικόνα, αναδεικνύοντας τη σημασία τόσο των θεσμικών όσο και των πολιτιστικών/κοινωνικών παραγόντων.

Η ανάλυση ανά τύπο εργασίας αποκαλύπτει επιπλέον διαφοροποιήσεις.

Πίνακας 6α – Κριτήρια ανά τύπο εργασίας (κυριότερα τρία)

Ομάδα	1ο Κριτήριο (συχ.)	2ο Κριτήριο (συχ.)	3ο Κριτήριο (συχ.)
Παραδοσιακή εργασία γραφείου	Κόστος (10)	Κλίμα (9)	Ποιότητα (8)
Υβριδική εργασία	Ποιότητα (9)	Πολιτισμός (6)	Φορολογικό (5)
Απομακρυσμένη / Νομάδες	Ευκαιρίες (3)	Υγεία (2)	Ψηφιακό (2)

Για τους εργαζόμενους σε παραδοσιακή εργασία γραφείου, το «κόστος διαβίωσης», το «κλίμα» και η «ποιότητα ζωής» αποτελούν τα κυρίαρχα κριτήρια, αναδεικνύοντας έναν περισσότερο πρακτικό και οικονομικό προσανατολισμό. Οι υβριδικοί εργαζόμενοι δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στην «ποιότητα ζωής» και την «πολιτιστική / κοινωνική ζωή», ενώ ταυτόχρονα λαμβάνουν υπόψη το «φορολογικό σύστημα», συνδυάζοντας lifestyle και θεσμική διάσταση.

Στις ομάδες των ήδη απομακρυσμένων εργαζομένων και των ψηφιακών νομάδων, τα κριτήρια μετατοπίζονται σε ακόμη πιο ώριμες παραμέτρους, όπως οι «επαγγελματικές ευκαιρίες», οι «υποδομές υγείας» και οι «ψηφιακές υποδομές». Οι ομάδες αυτές ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τη μακροχρόνια βιωσιμότητα ενός προορισμού ως τόπου εργασίας και διαβίωσης.

Για την Ελλάδα, τα ευρήματα αυτά είναι ιδιαίτερα σημαντικά: τα τρία κυρίαρχα κριτήρια (ποιότητα ζωής, κόστος διαβίωσης, κλίμα) συνιστούν θεμελιώδη σημεία υπεροχής της χώρας, ενώ τα κριτήρια που ακολουθούν (φορολογικό σύστημα, πολιτιστική ζωή, υποδομές) αντιστοιχούν στις περιοχές όπου απαιτούνται στοχευμένες παρεμβάσεις για τη μετατροπή των συγκριτικών πλεονεκτημάτων σε δομική ανταγωνιστικότητα.

4.2.6 Αξιολόγηση ικανοποίησης, υποδομών, πολιτικών και στάσης για την Ελλάδα

Η αξιολόγηση της ικανοποίησης από το τρέχον εργασιακό μοντέλο, των υποδομών και των πολιτικών υποστήριξης, καθώς και η στάση απέναντι στην Ελλάδα ως πιθανό προορισμό ψηφιακού νομαδισμού, προσφέρουν μία ολοκληρωμένη εικόνα για το πώς βιώνουν οι συμμετέχοντες την εργασιακή τους πραγματικότητα και πώς τοποθετούν την Ελλάδα σε αυτό το πλαίσιο.

Σε επίπεδο συνόλου δείγματος, οι μέσοι όροι (κλίμακα 1 – 5) και η στάση για την Ελλάδα συνοψίζονται ως εξής:

Πίνακας 7 – Μέσοι όροι βαθμολογιών και στάση για την Ελλάδα (σύνολο δείγματος)

Δείκτης	Μ.Ο.	% «Ναι» Ελλάδα
Ικανοποίηση εργασιακού μοντέλου	2,8	–
Υποδομές χώρου εργασίας/διαμονής	2,6	–
Υποστήριξη πολιτικών	2,2	–
Στάση για Ελλάδα ως προορισμό νομάδων	–	58%

Οι τιμές αυτές υποδηλώνουν μέτρια προς χαμηλή ικανοποίηση από το υφιστάμενο εργασιακό μοντέλο και τις υποδομές, καθώς και ακόμη χαμηλότερη αντίληψη υποστήριξης από τις πολιτικές της χώρας. Παρά ταύτα, το 58% των συμμετεχόντων δηλώνει ότι θα επέλεγε την Ελλάδα ως προορισμό ψηφιακού νομαδισμού, στοιχείο που επιβεβαιώνει τη θετική επίδραση των φυσικών, πολιτιστικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών της χώρας.

Σε ό,τι αφορά τις υπηρεσίες ή υποδομές που, κατά την άποψη των συμμετεχόντων, θα βελτιώναν περισσότερο την εργασιακή τους εμπειρία, τα αποτελέσματα έχουν ως εξής:

Πίνακας 8 – Προτεινόμενες βελτιώσεις (τρεις συχνότερες επιλογές)

Υπηρεσία / Υποδομή	Συχνότητα
Νομική / φορολογική υποστήριξη	28
Κοινωνική δικτύωση	22
Βελτίωση τεχνολογικών υποδομών	20

Η «νομική / φορολογική υποστήριξη» αναδεικνύεται ως η πλέον ζητούμενη παρέμβαση, καταδεικνύοντας την ανάγκη για σαφές, σταθερό και φιλικό θεσμικό πλαίσιο. Η «κοινωνική δικτύωση» υπογραμμίζει τον ρόλο των κοινοτήτων, των δικτύων και των εκδηλώσεων για την αποφυγή απομόνωσης, ενώ η «βελτίωση τεχνολογικών υποδομών» επιβεβαιώνει τη σημασία της αξιόπιστης ψηφιακής συνδεσιμότητας και των κατάλληλων χώρων εργασίας.

Η εκτενής ανάλυση ανά τύπο εργασίας συνοψίζεται στον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 7α – Σύγκριση ανά τύπο εργασίας

Ομάδα	Μ.Ο. Ικανοποίηση	Μ.Ο. Υποδομές	Μ.Ο. Πολιτικές	% «Ναι» Ελλάδα
Παραδοσιακή εργασία γραφείου	2,5	2,3	2,0	55%
Υβριδική εργασία	3,0	2,7	2,3	65%
Πλήρως απομακρυσμένη εργασία	2,7	2,5	2,1	67%
Ψηφιακοί νομάδες	3,5	3,0	2,5	75%
Σύνολο δείγματος	2,8	2,6	2,2	58%

Στην κατηγορία της παραδοσιακής εργασίας γραφείου, οι σχετικά χαμηλοί μέσοι όροι ικανοποίησης και αξιολόγησης υποδομών και πολιτικών, σε συνδυασμό με το 55% θετικής

στάσης για την Ελλάδα, υποδηλώνουν επιθυμία αλλαγής αλλά και ανάγκη θεσμικής ασφάλειας. Στους υβριδικούς εργαζόμενους η ικανοποίηση είναι υψηλότερη, ενώ η θετική στάση για την Ελλάδα φτάνει το 65%, γεγονός που δείχνει υψηλό δυναμικό μετάβασης σε νομαδικά μοντέλα.

Στους πλήρως απομακρυσμένους εργαζόμενους και στους ψηφιακούς νομάδες καταγράφονται οι υψηλότεροι δείκτες ικανοποίησης και η μεγαλύτερη θετική στάση για την Ελλάδα (67% και 75% αντίστοιχα), γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία της εμπειρίας: όσο περισσότερο εξοικειώνεται κανείς με ευέλικτα μοντέλα, τόσο μεγαλύτερη είναι η ικανοποίηση και η προθυμία επιλογής προορισμών όπως η Ελλάδα.

Συνολικά, παρατηρείται μία ανοδική τάση ικανοποίησης και θετικής στάσης απέναντι στην Ελλάδα όσο αυξάνεται η εμπειρία απομακρυσμένης και νομαδικής εργασίας. Η Ελλάδα εμφανίζεται ήδη ως ελκυστικός προορισμός, αλλά η ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου, η ανάπτυξη κοινοτήτων και η βελτίωση των ψηφιακών υποδομών μπορούν να λειτουργήσουν ως καταλύτες για τη μετατροπή αυτού του θετικού δυναμικού σε συστηματική και βιώσιμη προσέλκυση ψηφιακών νομάδων.

4.3 Συμπεράσματα από την εμπειρική έρευνα

Η παρούσα εμπειρική έρευνα, βασισμένη στην ανάλυση 73 ολοκληρωμένων απαντήσεων στο ειδικά σχεδιασμένο ερωτηματολόγιο, παρέχει πλούσια και πολυδιάστατη τεκμηρίωση για τις στάσεις, τις προθέσεις, τα κίνητρα, τις προκλήσεις και τις προτιμήσεις τεσσάρων βασικών εργασιακών ομάδων (παραδοσιακή εργασία γραφείου, υβριδική εργασία, πλήρως απομακρυσμένη εργασία, ψηφιακοί νομάδες) απέναντι στον ψηφιακό νομαδισμό και την προοπτική της Ελλάδας ως προορισμού. Τα ευρήματα δεν περιορίζονται σε απλή περιγραφή, αλλά συνθέτουν ένα συνεκτικό σύστημα τάσεων που επιβεβαιώνει, διευκρινίζει και επεκτείνει τις θεωρητικές παραδοχές των προηγούμενων κεφαλαίων, ενώ ταυτόχρονα καθοδηγεί τις στρατηγικές προτάσεις πολιτικής του επόμενου κεφαλαίου.

Στην ενότητα αυτή επιχειρείται μια συνθετική παρουσίαση των κεντρικών συμπερασμάτων, οργανωμένη σε τέσσερις άξονες:

- α) συνολική αποτύπωση των βασικών ευρημάτων,
- β) ερμηνεία ανά εργασιακή ομάδα,
- γ) σύνδεση με το θεωρητικό πλαίσιο και την επιστημονική συζήτηση,
- δ) στρατηγικές και πολιτικές προεκτάσεις για την Ελλάδα ως προορισμό ψηφιακών νομάδων.

4.3.1 Συνοπτική σύνθεση κεντρικών ευρημάτων

Πρώτον, η έρευνα αναδεικνύει μια εξαιρετικά υψηλή πρόθεση μετάβασης στο νομαδικό μοντέλο. Η διασταύρωση τύπου εργασίας και πρόθεσης («Θα επιλέγατε να γίνετε ψηφιακός νομάς αν είχατε την ευκαιρία;») δείχνει ότι 58 άτομα από τα 73 (περίπου 79%) εκφράζουν θετική («Ναι») ή ουδέτερη («Ίσως») στάση, με την κατηγορία της υβριδικής εργασίας να καταγράφει την υψηλότερη θετική πρόθεση και τους ήδη ψηφιακούς νομάδες να εμφανίζουν αποκλειστικά θετικές ή ουδέτερες απαντήσεις. Ακόμη και στην παραδοσιακή εργασία γραφείου, σχεδόν οι μισοί εργαζόμενοι δηλώνουν ότι θα επέλεγαν ένα νομαδικό μοντέλο, γεγονός που τεκμηριώνει ότι η μετα-πανδημική αναδιάρθρωση των εργασιακών νοοτροπιών έχει δημιουργήσει ένα σταθερό υπόβαθρο αποδοχής της απομακρυσμένης εργασίας ως προϋπόθεσης για ψηφιακό νομαδισμό.

Δεύτερον, η ανάλυση των κινήτρων αποκαλύπτει μια ιεραρχία που μεταβάλλεται ανάλογα με το στάδιο εργασιακής εμπειρίας. Στο σύνολο του δείγματος, η «καλύτερη ισορροπία ζωής-εργασίας» αναδεικνύεται ως κυρίαρχο κίνητρο, ακολουθούμενη από την «ελευθερία κινήσεων», την «πολιτισμική εμπειρία» και τα «ταξίδια / νέες εμπειρίες». Ωστόσο, η ομαδοποίηση ανά τύπο εργασίας δείχνει ότι:

- Στους εργαζόμενους σε παραδοσιακή εργασία, τα κίνητρα έχουν περισσότερο χαρακτήρα «διαφυγής» από την ακαμψία (ισορροπία, ταξίδια, ευελιξία χρόνου).
- Στους υβριδικούς, η εστίαση μετατοπίζεται στην «ελευθερία κινήσεων» και την «πολιτισμική εμπειρία», αντικατοπτρίζοντας το πέρασμα από μερική σε πλήρη ευελιξία.
- Στους πλήρως απομακρυσμένους εργαζόμενους και στους νομάδες, αυξάνει η σημασία της «επαγγελματικής ανάπτυξης», της «ποιότητας ζωής» και της «δικτύωσης», δείχνοντας ότι το μοντέλο αντιμετωπίζεται πλέον ως στρατηγική επιλογή μακροχρόνιας επαγγελματικής και προσωπικής εξέλιξης.

Τρίτον, οι προκλήσεις που καταγράφονται υπογραμμίζουν τη βαρύτητα της κοινωνικής διάστασης. Η «απομόνωση / κοινωνική αποξένωση» και το «αίσθημα απομόνωσης» συγκεντρώνουν σχεδόν το 42% των αναφορών προκλήσεων, ξεπερνώντας τα «τεχνικά προβλήματα», τα «νομικά / φορολογικά εμπόδια», τη «διαχείριση χρόνου» και την «έλλειψη σταθερού internet». Το εύρημα αυτό αποδομεί τη στερεοτυπική εικόνα του «μοναχικού» νομάδα και επιβεβαιώνει ότι η ύπαρξη κοινοτήτων, κοινωνικών δεσμών και δικτύωσης συνιστά κρίσιμο παράγοντα βιωσιμότητας του νομαδικού τρόπου ζωής.

Τέταρτον, τα κριτήρια επιλογής τόπου διαμονής και εργασίας δείχνουν ότι προϋποθέσεις όπως η ποιότητα ζωής, το κόστος διαβίωσης και το κλίμα βρίσκονται στον πυρήνα της

απόφασης, επιβεβαιώνοντας το ισχυρό συγκριτικό πλεονέκτημα προορισμών όπως η Ελλάδα. Παράλληλα, η σημασία που αποδίδεται στο «φορολογικό σύστημα», στην «πολιτιστική / κοινωνική ζωή», στις «επαγγελματικές ευκαιρίες», στις «υποδομές υγείας» και στις «ψηφιακές υποδομές» αναδεικνύει ότι οι ψηφιακοί νομάδες αξιολογούν έναν προορισμό όχι μόνο με τουριστικούς όρους, αλλά και ως συνολικό οικοσύστημα διαβίωσης και εργασίας.

Πέμπτον, η ανάλυση των μέσων όρων ικανοποίησης δείχνει μια θετική συσχέτιση μεταξύ εμπειρίας και ικανοποίησης: από 2,5/5 στους εργαζόμενους σε παραδοσιακή εργασία, σε 3,0/5 στους υβριδικούς, και έως 3,5/5 στους ψηφιακούς νομάδες. Αντίστοιχα, παρατηρείται κλιμακωτή αύξηση της θετικής στάσης απέναντι στην Ελλάδα ως προορισμό (55% στους παραδοσιακούς, 65% στους υβριδικούς, 67% στους πλήρως απομακρυσμένους, 75% στους νομάδες). Τα στοιχεία αυτά υποδηλώνουν ότι η εμπειρία με ευέλικτες μορφές εργασίας ενισχύει την ικανοποίηση και την προθυμία επιλογής προορισμών όπως η Ελλάδα.

Τέλος, οι προτεινόμενες παρεμβάσεις («νομική/φορολογική υποστήριξη», «κοινωνική δικτύωση», «βελτίωση τεχνολογικών υποδομών») αποτυπώνουν με σαφήνεια τους τρεις βασικούς πυλώνες στους οποίους πρέπει να εστιάσουν οι στρατηγικές πολιτικές: θεσμική διασφάλιση, κοινωνική ένταξη και τεχνολογική ετοιμότητα.

4.3.2 Ερμηνεία ευρημάτων ανά εργασιακή ομάδα

Η διάκριση του δείγματος σε τέσσερις κύριες κατηγορίες (παραδοσιακή εργασία γραφείου, υβριδική εργασία, πλήρως απομακρυσμένη εργασία, ψηφιακοί νομάδες) επιτρέπει μια πιο λεπτομερή και αποχρωματισμένη ανάλυση.

α) Παραδοσιακή εργασία γραφείου

Η μεγαλύτερη ομάδα του δείγματος (52%) αποτελείται από εργαζόμενους σε παραδοσιακή εργασία γραφείου. Η ομάδα αυτή εμφανίζει:

- σχετικά χαμηλότερη ικανοποίηση από το εργασιακό μοντέλο και τις υποδομές,
- αλλά σημαντικά υψηλή πρόθεση για υιοθέτηση νομαδικού τρόπου ζωής (σχεδόν οι μισοί απαντούν «Ναι» και ένα επιπλέον ποσοστό «Ίσως»).

Τα κίνητρα εστιάζουν σε στοιχεία όπως η καλύτερη ισορροπία ζωής–εργασίας, τα ταξίδια και η ευελιξία χρόνου, ενώ οι προκλήσεις αφορούν κυρίως φόβους απομόνωσης και νομικά/φορολογικά εμπόδια. Η εικόνα αυτή αντανακλά μια κατάσταση όπου η επιθυμία για αλλαγή είναι ισχυρή, αλλά συγκρατείται από αβεβαιότητα και έλλειψη ενημέρωσης ή θεσμικής διασφάλισης.

β) Υβριδική εργασία

Οι εργαζόμενοι σε υβριδική εργασία (38% του δείγματος) συνιστούν μια ομάδα σε μεταβατική φάση, με εμπειρία συνδυασμού φυσικής παρουσίας και τηλεργασίας.

Καταγράφουν:

- υψηλότερη ικανοποίηση από το εργασιακό μοντέλο σε σχέση με τους παραδοσιακούς,
- αλλά ταυτόχρονα ακόμη υψηλότερη προθυμία μετάβασης σε νομαδικό καθεστώς.

Τα κίνητρα μετακινούνται από την απλή «διαφυγή» προς την ελευθερία κινήσεων και τις πολιτισμικές εμπειρίες, ενώ οι προκλήσεις αφορούν περισσότερο πρακτικά ζητήματα (τεχνικά προβλήματα, διαχείριση χρόνου) και λιγότερο αφηρημένους φόβους. Η ομάδα αυτή αποτελεί, με όρους πολιτικής, το άμεσα «μετατρέψιμο» κοινό προς τον ψηφιακό νομαδισμό, εφόσον υπάρξουν κατάλληλες υποδομές (internet, coworking spaces) και δίκτυα υποστήριξης.

γ) Πλήρως απομακρυσμένη εργασία

Η ομάδα των πλήρως απομακρυσμένων εργαζομένων, αν και μικρή σε μέγεθος στο δείγμα, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως «γέφυρα» μεταξύ υβριδικών εργαζομένων και ψηφιακών νομάδων. Η ικανοποίηση από το εργασιακό μοντέλο είναι μέτρια, ενώ οι προκλήσεις εστιάζουν κυρίως σε οργανωτικά ζητήματα (διαχείριση χρόνου, τεχνικές δυσκολίες). Τα κίνητρα συνδέονται ολοένα και περισσότερο με πολιτισμικές εμπειρίες και ευκαιρίες δικτύωσης, υποδεικνύοντας ότι η μετάβαση σε νομαδικό μοντέλο προϋποθέτει όχι μόνο τεχνική δυνατότητα, αλλά και επιθυμία για ουσιαστική μεταβολή του τρόπου ζωής.

δ) Ψηφιακοί νομάδες

Οι ήδη ψηφιακοί νομάδες αποτελούν μια μικρή αλλά εξαιρετικά κρίσιμη ομάδα, καθώς αντιπροσωπεύουν την «ώριμη» μορφή του υπό εξέταση φαινομένου. Καταγράφουν:

- τον υψηλότερο μέσο όρο ικανοποίησης,
- την υψηλότερη θετική στάση απέναντι στην Ελλάδα ως προορισμό,
- αλλά και πιο σύνθετες προκλήσεις (δυσκολίες δικτύωσης, προσαρμογή σε κουλτούρα, θεσμικές λεπτομέρειες).

Τα κίνητρά τους σχετίζονται με την επαγγελματική ανάπτυξη, την ποιότητα ζωής και τις ευκαιρίες δικτύωσης, επιβεβαιώνοντας ότι, σε αυτό το στάδιο, ο ψηφιακός νομαδισμός λειτουργεί ως πλαίσιο μακροχρόνιας επένδυσης και όχι απλώς ως βραχυχρόνια επιλογή.

4.3.3 Σύνδεση με το θεωρητικό πλαίσιο και επιστημονική συμβολή

Τα ευρήματα της έρευνας συνδέονται άμεσα με το θεωρητικό πλαίσιο που αναπτύχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια και προσφέρουν συγκεκριμένες εμπειρικές απαντήσεις σε κεντρικά ερωτήματα της βιβλιογραφίας.

Πρώτον, οι μεταβολές στις εργασιακές αξίες και προτιμήσεις μετά την πανδημία, που παρουσιάστηκαν στο Κεφάλαιο 1, επιβεβαιώνονται εμπειρικά: η υψηλή προτίμηση για ισορροπία ζωής–εργασίας, ευελιξία χρόνου και ελευθερία κινήσεων αναδεικνύουν την απομάκρυνση από το παραδοσιακό πρότυπο αμιγώς γραφειακής εργασίας.

Δεύτερον, στο Κεφάλαιο 2 τονίστηκε ο ρόλος της κοινωνικής διάστασης και των κοινοτήτων για τη βιωσιμότητα του ψηφιακού νομαδισμού. Η κυριαρχία της «απομόνωσης» ως προκλήσεως και η υψηλή ζήτηση για «κοινωνική δικτύωση» ως προτεινόμενη υπηρεσία επιβεβαιώνουν ότι οι δομές τύπου *coworking* και οι οργανωμένες κοινότητες αποτελούν όχι μόνο επαγγελματικές, αλλά και κοινωνικές υποδομές.

Τρίτον, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Ελλάδας, όπως παρουσιάστηκαν στο Κεφάλαιο 3 (ποιότητα ζωής, κλίμα, κόστος διαβίωσης, πολιτιστική ζωή), αποτυπώνονται ευθέως στα κριτήρια επιλογής τόπου που ανέδειξε η έρευνα. Παράλληλα, οι χαμηλοί δείκτες αντίληψης για την υποστήριξη μέσω πολιτικών (Μ.Ο. 2,2/5) και η υψηλή προτεραιότητα που δίνεται στη νομική/φορολογική υποστήριξη αναδεικνύουν τα βασικά πεδία στα οποία η Ελλάδα υπολείπεται σε σύγκριση με πιο ώριμους προορισμούς (π.χ. εξειδικευμένες βίζες, *e-Residency*, σαφή φορολογικά καθεστώτα).

Σε επίπεδο επιστημονικής συμβολής, η έρευνα προσφέρει ένα αναλυτικό μοντέλο τεσσάρων φάσεων εμπειρίας (παραδοσιακή εργασία – υβριδική εργασία – πλήρως απομακρυσμένη εργασία – ψηφιακός νομαδισμός), μέσα από το οποίο αναδεικνύονται:

- η σταδιακή μετατόπιση των κινήτρων από ιδεαλιστικά σε στρατηγικά,
- η εξέλιξη των προκλήσεων από γενικούς φόβους σε εξειδικευμένες ανάγκες,
- και η προοδευτική αύξηση της ικανοποίησης και της θετικής στάσης απέναντι σε προορισμούς όπως η Ελλάδα.

Το μοντέλο αυτό μπορεί να αξιοποιηθεί ως αναλυτικό εργαλείο σε μελλοντικές μελέτες που θα εξετάσουν τον ψηφιακό νομαδισμό σε άλλα μεσογειακά ή ευρωπαϊκά περιβάλλοντα, προσφέροντας μια συγκρίσιμη βάση ερμηνείας.

4.3.4 Στρατηγικές και πολιτικές προεκτάσεις

Τέλος, τα συμπεράσματα της εμπειρικής έρευνας έχουν άμεσες πρακτικές προεκτάσεις για τη διαμόρφωση πολιτικών και στρατηγικών δράσεων, ιδίως για την Ελλάδα ως υποψήφιο προορισμό προσέλκυσης ψηφιακών νομάδων.

Πρώτον, η υψηλή πρόθεση μετάβασης σε νομαδικό μοντέλο (79%) δείχνει ότι υπάρχει ένα σημαντικό «απόθεμα» δυνητικών ψηφιακών νομάδων, το οποίο μπορεί να ενεργοποιηθεί με στοχευμένες παρεμβάσεις. Οι παραδοσιακοί εργαζόμενοι αποτελούν το πιο «ανεκμετάλλευτο» τμήμα αυτού του αποθέματος, με πολιτικές που θα πρέπει να εστιάζουν σε ενημέρωση, απλοποίηση διαδικασιών και θεσμικές εγγυήσεις.

Δεύτερον, η έμφαση των υβριδικών εργαζομένων στην ελευθερία κινήσεων και στις πολιτισμικές εμπειρίες, σε συνδυασμό με την ήδη υπάρχουσα εξοικείωση με την απομακρυσμένη εργασία, τους καθιστά ιδανικό στόχο για παρεμβάσεις που θα συνδέουν τον τουρισμό με δομές μακροχρόνιας διαμονής (π.χ. πακέτα «workation», συνεργασίες με coworking spaces, θεματικά προγράμματα σε νησιά και πόλεις).

Τρίτον, για τους ήδη απομακρυσμένους εργαζόμενους και τους ψηφιακούς νομάδες, οι πολιτικές πρέπει να προχωρούν πέρα από τα βασικά και να εστιάζουν σε «προηγμένες» υπηρεσίες: εξειδικευμένα hubs, υπηρεσίες υποστήριξης επιχειρηματικότητας, δομές υγείας, εκπαιδευτικές και δικτυωτικές δράσεις. Η ομάδα αυτή είναι σε μεγάλο βαθμό ήδη πεπεισμένη για τα πλεονεκτήματα του νομαδισμού και αναζητά προορισμούς που θα καλύψουν σύνθετες ανάγκες και θα προσφέρουν μακροχρόνια προοπτική.

Τέταρτον, η τριπλή προτεραιότητα που αναδείχθηκε από τις προτεινόμενες βελτιώσεις – νομική/φορολογική υποστήριξη, κοινωνική δικτύωση, τεχνολογικές υποδομές – παρέχει έναν σαφή οδικό χάρτη πολιτικής για την Ελλάδα:

- θεσμική θωράκιση (σαφείς ρυθμίσεις για βίζες, φορολογία, κοινωνική ασφάλιση),
- ανάπτυξη και ενίσχυση κοινοτήτων (coworking/cocoliving, δίκτυα νομάδων, τοπικές συνεργασίες),
- συνεχής αναβάθμιση των ψηφιακών και φυσικών υποδομών (συνδεσιμότητα, χώροι εργασίας, υπηρεσίες υποστήριξης).

Η ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου, επομένως, δεν αποτελεί μόνο αποτίμηση της σημερινής κατάστασης, αλλά και γέφυρα προς το Κεφάλαιο 5, όπου τα εμπειρικά ευρήματα θα μετατραπούν σε συγκεκριμένες, εφαρμόσιμες προτάσεις πολιτικής και στρατηγικής. Οι προτάσεις αυτές θα εστιάζουν στο πώς η Ελλάδα μπορεί, αξιοποιώντας τα ισχυρά φυσικά και πολιτιστικά της πλεονεκτήματα και αντιμετωπίζοντας τα εντοπισμένα κενά σε θεσμούς,

υποδομές και κοινωνική ένταξη, να εδραιωθεί ως βιώσιμος και ελκυστικός κόμβος ψηφιακού νομαδισμού.

Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα και Προτάσεις Πολιτικής

5.1 Βασικά ευρήματα της έρευνας

Η παρούσα εργασία ανέδειξε ότι ο ψηφιακός νομαδισμός δεν αποτελεί ένα περιθωριακό ή προσωρινό φαινόμενο, αλλά προέκταση μιας ευρύτερης και δομικής μετατόπισης προς πιο ευέλικτα και υβριδικά μοντέλα εργασίας, η οποία επιταχύνθηκε κατά τη διάρκεια και ιδίως μετά την πανδημία COVID-19. Η θεωρητική επισκόπηση έδειξε ότι η διάδοση της απομακρυσμένης εργασίας, η ωρίμανση των ψηφιακών υποδομών και η ανάδυση μορφών «lifestyle migration» συγκροτούν ένα νέο περιβάλλον, στο οποίο ο τόπος κατοικίας αποδεσμεύεται σε σημαντικό βαθμό από τον τόπο απασχόλησης. Σε αυτό το πλαίσιο, χώρες με ελκυστικά χαρακτηριστικά διαβίωσης – όπως ήπιο κλίμα, πλούσιο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, έντονη κοινωνική ζωή και σχετικά προσιτό κόστος – αποκτούν συγκριτικό πλεονέκτημα ως τόποι εγκατάστασης ψηφιακών εργαζομένων. Η Ελλάδα συγκαταλέγεται, θεωρητικά και πρακτικά, σε αυτή την κατηγορία.

Η εμπειρική έρευνα, η οποία βασίστηκε σε ερωτηματολόγιο με 73 συμμετέχοντες που εκπροσωπούν διαφορετικά εργασιακά μοντέλα (παραδοσιακή εργασία γραφείου, υβριδική εργασία, πλήρως απομακρυσμένη εργασία, ήδη ψηφιακοί νομάδες), κατέδειξε ιδιαίτερα υψηλή πρόθεση υιοθέτησης νομαδικού τρόπου ζωής. Η μεγάλη πλειονότητα των ερωτηθέντων δήλωσε ότι θα επέλεγε ή θα εξέταζε σοβαρά το ενδεχόμενο να γίνει ψηφιακός νομάς, εφόσον πληρούνται ορισμένες βασικές προϋποθέσεις (σταθερές υποδομές, σαφές θεσμικό πλαίσιο, επαρκής υποστήριξη).

Τα κίνητρα που αναδείχθηκαν ως σημαντικότερα συνδέονται με:

- την επιδίωξη καλύτερης ισορροπίας επαγγελματικής και προσωπικής ζωής,
- την ελευθερία κινήσεων και δυνατότητα επιλογής τόπου εργασίας,
- την επιθυμία για ταξίδια και νέες εμπειρίες,
- την έκθεση σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα και τρόπους ζωής.

Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν τη βαρύτητα της ποιότητας ζωής ως κεντρικού άξονα του ψηφιακού νομαδισμού: δεν πρόκειται μόνο για γεωγραφική μετακίνηση, αλλά για συνολική αναδιάταξη του τρόπου ζωής, με την εργασία να εντάσσεται σε ένα πιο ευρύ πλέγμα επιλογών και εμπειριών.

Παράλληλα, η ανάλυση ανέδειξε σαφείς διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις τέσσερις βασικές εργασιακές κατηγορίες. Μέσα από αυτή την τυπολογία προκύπτει μια «σκάλα εμπειρίας», κατά την οποία:

- Στην παραδοσιακή εργασία γραφείου, τα κίνητρα έχουν περισσότερο ιδεαλιστικό και «απελευθερωτικό» χαρακτήρα (διαφυγή από τη ρουτίνα, ταξίδια, ευελιξία χρόνου).
- Στην υβριδική εργασία, ενισχύονται τα κίνητρα που σχετίζονται με την ελευθερία κινήσεων και την πολιτισμική εμπειρία, αντανακλώντας τη μετάβαση από τη μερική στην πλήρη ευελιξία.
- Στην πλήρως απομακρυσμένη εργασία και στους ήδη ψηφιακούς νομάδες, κυριαρχούν κίνητρα επαγγελματικής ανάπτυξης, πρόσβασης σε διεθνή δίκτυα και βελτίωσης της μακροχρόνιας ποιότητας ζωής.

Η κλιμάκωση αυτή καταδεικνύει ότι όσο αυξάνεται η εξοικείωση με την απομακρυσμένη εργασία, τόσο περισσότερο ο ψηφιακός νομαδισμός παύει να αποτελεί μια «ρομαντική» ιδέα και μετατρέπεται σε συνειδητή, στρατηγική επιλογή καριέρας και ζωής.

Ταυτόχρονα, η έρευνα ανέδειξε ότι ο ψηφιακός νομαδισμός συνοδεύεται από ένα σύνολο ουσιαστικών προκλήσεων. Κυρίαρχη ανάμεσά τους είναι η κοινωνική απομόνωση και το αίσθημα μοναξιάς, καθώς και η δυσκολία διατήρησης σταθερών κοινωνικών δεσμών σε συνθήκες συνεχούς κινητικότητας. Δευτερευόντως, αναφέρθηκαν τεχνικές δυσκολίες (προβλήματα συνδεσιμότητας, έλλειψη κατάλληλων υποδομών), ζητήματα διαχείρισης χρόνου και αντιλήψεις περί νομικής ή φορολογικής αβεβαιότητας. Τα ευρήματα αυτά συνδέονται άμεσα με τη διεθνή βιβλιογραφία, η οποία επισημαίνει ότι η ύπαρξη κοινοτήτων πρακτικής, οργανωμένων χώρων coworking και δικτύων υποστήριξης είναι κρίσιμη για τη βιωσιμότητα του νομαδικού τρόπου ζωής.

Η ανάλυση των κριτηρίων επιλογής τόπου διαμονής/εργασίας ενίσχυσε περαιτέρω τα παραπάνω συμπεράσματα. Η ποιότητα ζωής, το κόστος διαβίωσης και το κλίμα αναδείχθηκαν ως οι σημαντικότεροι παράγοντες χωρικής επιλογής, ακολουθούμενοι από το φορολογικό σύστημα, την πολιτιστική/κοινωνική ζωή και, για τις πιο έμπειρες ομάδες, τις επαγγελματικές ευκαιρίες, τις υποδομές υγείας και τις ψηφιακές υποδομές. Η ιεράρχηση αυτή ευθυγραμμίζεται με θεωρητικά μοντέλα χωρικής επιλογής ψηφιακών νομάδων και αναδεικνύει την Ελλάδα ως φυσικά ευνοημένο προορισμό, λόγω της ισχυρής της θέσης στα τρία πρώτα κριτήρια.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το εύρημα ότι η στάση απέναντι στην Ελλάδα βελτιώνεται όσο αυξάνεται η εμπειρία ευέλικτων μορφών εργασίας. Υβριδικοί εργαζόμενοι, πλήρως απομακρυσμένοι επαγγελματίες και ήδη ψηφιακοί νομάδες εμφανίζονται πιο θετικοί στην επιλογή της χώρας ως βάσης, σε σύγκριση με τους παραδοσιακούς εργαζομένους γραφείου. Αυτό υποδηλώνει ότι η Ελλάδα έχει τη δυνατότητα να

λειτουργήσει όχι μόνο ως τουριστικός προορισμός βραχείας διάρκειας, αλλά και ως τόπος εγκατάστασης για ένα δυναμικό, συχνά υψηλά καταρτισμένο ανθρώπινο κεφάλαιο, υπό την προϋπόθεση ότι θα αντιμετωπιστούν οι κρίσιμες αδυναμίες σε επίπεδο πολιτικών, υποδομών και θεσμικής σαφήνειας.

Συνολικά, η εμπειρική έρευνα επιβεβαιώνει την κεντρική θέση της εργασίας: ο ψηφιακός νομαδισμός συνιστά ταυτόχρονα ευκαιρία και πρόκληση για την Ελλάδα, με την τελική έκβαση να εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο η χώρα θα αξιοποιήσει τα πλεονεκτήματά της και θα απαντήσει στις αδυναμίες που έχουν εντοπιστεί.

5.2 Προτάσεις για την ενίσχυση της Ελλάδας ως προορισμού ψηφιακών νομάδων

Με βάση τη θεωρητική ανάλυση και τα εμπειρικά ευρήματα, προκύπτει ότι η Ελλάδα διαθέτει ισχυρά δομικά πλεονεκτήματα (κλίμα, φυσικό περιβάλλον, πολιτιστική κληρονομιά, τρόπος ζωής, συγκριτικά προσιτό κόστος διαβίωσης), αλλά υστερεί σε τρία κύρια πεδία:

- α) θεσμικό και νομοθετικό πλαίσιο,
- β) ψηφιακές και υποστηρικτικές υποδομές,
- γ) συστηματική ανάπτυξη κοινοτήτων και χώρων εργασίας φιλικών προς τους ψηφιακούς νομάδες.

Οι προτάσεις πολιτικής που ακολουθούν στοχεύουν στην κάλυψη αυτών των κενών, αξιοποιώντας διεθνή παραδείγματα, αλλά και ελληνικές πρωτοβουλίες που έχουν ήδη αναπτυχθεί σε επίπεδο ιδιωτικού τομέα ή τοπικών φορέων.

Πρώτον, σε επίπεδο θεσμικού πλαισίου, κρίνεται αναγκαία η περαιτέρω ωρίμανση, εξειδίκευση και προβολή των καθεστώτων βίζας και της φορολογικής αντιμετώπισης για ψηφιακούς νομάδες. Η Ελλάδα έχει ήδη κάνει βήματα με την εισαγωγή ψηφιακής βίζας και ορισμένων φορολογικών κινήτρων· ωστόσο, η έρευνα κατέδειξε ότι οι συμμετέχοντες εξακολουθούν να αντιλαμβάνονται το πλαίσιο ως περίπλοκο και εν μέρει ασαφές. Χώρες όπως η Εσθονία, η Πορτογαλία και η Κροατία έχουν υιοθετήσει στοχευμένα καθεστώτα που επιτρέπουν σε εργαζόμενους εξ αποστάσεως να διαμένουν νόμιμα για μεσαίο χρονικό διάστημα, χωρίς να αποκτούν πρόσβαση στην εγχώρια αγορά εργασίας, προσφέροντας ταυτόχρονα φορολογικά κίνητρα και ψηφιοποιημένες διαδικασίες.

Ένα αντίστοιχο, πιο ώριμο και επικοινωνιακά σαφές πλαίσιο στην Ελλάδα θα μπορούσε να αξιοποιήσει τις υφιστάμενες ψηφιακές υπηρεσίες του Δημοσίου (π.χ. πλατφόρμες gov.gr) ως βάση για μια ενιαία ψηφιακή «πύλη» υποδοχής ψηφιακών νομάδων, όπου ο ενδιαφερόμενος θα μπορεί να ενημερώνεται και να ολοκληρώνει μεγάλο μέρος των

διαδικασιών διαδικτυακά. Με αυτό τον τρόπο θα μειωθεί η αντιληπτή θεσμική αβεβαιότητα, μία από τις σημαντικές προκλήσεις που αναδείχθηκαν στην εμπειρική έρευνα.

Δεύτερον, σε επίπεδο υποδομών, τα δεδομένα ανέδειξαν ως κρίσιμα ζητήματα:

- τη σταθερότητα και αξιοπιστία των ψηφιακών συνδέσεων, ιδίως σε νησιωτικές και περιφερειακές περιοχές,
- την ύπαρξη κατάλληλων χώρων εργασίας (coworking, coliving, shared offices),
- την πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες (υγεία, μεταφορές, καθημερινή εξυπηρέτηση).

Στο πεδίο αυτό υπάρχουν ήδη στην Ελλάδα παραδείγματα χώρων coworking και coliving σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και επιλεγμένους νησιωτικούς προορισμούς, καθώς και πρωτοβουλίες τοπικών φορέων (π.χ. σε περιοχές της Κρήτης) που διερευνούν την ανάπτυξη θεματικών προϊόντων γύρω από τον ψηφιακό νομαδισμό. Αυτές οι διάσπαρτες δράσεις μπορούν να λειτουργήσουν ως «πιλότοι» μιας ευρύτερης εθνικής στρατηγικής, εφόσον:

- διασυνδεθούν σε ένα εθνικό δίκτυο πιστοποιημένων χώρων φιλικών προς νομάδες,
- υιοθετηθούν ελάχιστα πρότυπα ποιότητας (υψηλής ταχύτητας και σταθερής ευρυζωνικής σύνδεσης, εργονομικών χώρων εργασίας, πρόσβασης σε κοινόχρηστους χώρους και υπηρεσίες),
- ενθαρρυνθεί η συμμετοχή τους σε ευρωπαϊκά και εθνικά προγράμματα χρηματοδότησης για την αναβάθμιση υποδομών.

Τρίτον, απαιτείται μια στοχευμένη στρατηγική μάρκετινγκ και τοποθέτησης της Ελλάδας στην παγκόσμια αγορά ψηφιακών νομάδων, αξιοποιώντας τα κίνητρα και τα κριτήρια επιλογής που καταγράφηκαν στην έρευνα. Η έμφαση στην ποιότητα ζωής, στο ισορροπημένο lifestyle και στις πολιτισμικές εμπειρίες, σε συνδυασμό με το σχετικά χαμηλότερο κόστος διαβίωσης σε πολλές περιοχές της χώρας, δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για αφηγήσεις τύπου «work from paradise», οι οποίες έχουν ήδη αξιοποιηθεί με επιτυχία από ανταγωνιστικούς προορισμούς στη Μεσόγειο. Ειδικά για τις ομάδες υβριδικών εργαζομένων και ήδη απομακρυσμένων επαγγελματιών, η Ελλάδα μπορεί να τοποθετηθεί ως «ενδιάμεσο στάδιο» μεταξύ παραδοσιακής εργασίας και πλήρους νομαδισμού, προσφέροντας ασφαλή, οργανωμένα και πολιτισμικά πλούσια περιβάλλοντα για μεσοπρόθεσμη διαμονή σε προορισμούς όπως η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη και μεγάλα νησιά.

Τέταρτον, δεδομένου ότι η κοινωνική απομόνωση αναδείχθηκε ως κυριότερη πρόκληση, αναδεικνύεται η ανάγκη δημιουργίας ή ενίσχυσης θεσμών που θα λειτουργούν ως κόμβοι συνάντησης και δικτύωσης μεταξύ ψηφιακών νομάδων, τοπικών επιχειρήσεων, start-ups και φορέων καινοτομίας. Τέτοιοι κόμβοι μπορεί να είναι:

- πολυχώροι coworking με ενσωματωμένα προγράμματα mentoring, networking και πολιτιστικών εκδηλώσεων,
- θεματικά «χωριά» ψηφιακών νομάδων σε επιλεγμένους νησιωτικούς ή ορεινούς

προορισμούς,

– φεστιβάλ και θεματικές εβδομάδες γύρω από την απομακρυσμένη εργασία, την ψηφιακή καινοτομία και την τοπική κουλτούρα.

Διεθνώς, παρόμοια εγχειρήματα έχουν συμβάλει στη δημιουργία ζωντανών οικοσυστημάτων που μειώνουν το αίσθημα απομόνωσης και ενισχύουν τις τοπικές οικονομίες. Η προσαρμογή τέτοιων προτύπων στον ελληνικό χώρο μπορεί να προσφέρει σημαντικά οφέλη σε περιφέρειες που επιδιώκουν διαφοροποίηση από τον παραδοσιακό, εποχικό τουρισμό.

5.2.1 Δυναμικό ανάπτυξης νεοφυών επιχειρήσεων γύρω από τον ψηφιακό νομαδισμό

Στο πλαίσιο των παραπάνω, ιδιαίτερη σημασία αποκτά και το δυναμικό ανάπτυξης νεοφυών επιχειρήσεων (start-ups) που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με τον ψηφιακό νομαδισμό. Η ανάπτυξη τέτοιων επιχειρήσεων μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς τις δημόσιες πολιτικές, δημιουργώντας ένα πολυκεντρικό οικοσύστημα υπηρεσιών και καινοτομίας.

Καταρχάς, διανοίγονται προοπτικές για ψηφιακές πλατφόρμες διασύνδεσης που θα συνδέουν ψηφιακούς νομάδες με:

- χώρους coworking και coliving σε όλη την Ελλάδα,
- στέγαση μεσαίας και μακράς διαμονής,
- εξειδικευμένες υπηρεσίες (νομική και φορολογική υποστήριξη, ασφαλιστικές καλύψεις, υπηρεσίες υγείας),
- καθώς και τοπικές εμπειρίες (πολιτιστικές δραστηριότητες, φυσιολατρικές διαδρομές, γαστρονομία).

Τέτοιες start-ups μπορούν να προσφέρουν ολοκληρωμένα «πακέτα εγκατάστασης», μειώνοντας την αβεβαιότητα και το κόστος αναζήτησης πληροφορίας για τους νομάδες, ενώ παράλληλα ενισχύουν την ορατότητα μικρότερων ελληνικών προορισμών.

Επιπλέον, υπάρχει χώρος για την ανάπτυξη νεοφυών επιχειρήσεων στον τομέα των co-living και co-working λύσεων, οι οποίες θα μπορούσαν να διαχειρίζονται ή να δημιουργούν θεματικούς χώρους φιλοξενίας νομάδων σε νησιωτικές, παράκτιες ή και ορεινές περιοχές. Σε συνεργασία με δήμους και τοπικούς φορείς, τέτοιες επιχειρήσεις μπορούν να συμβάλουν στην αναζωογόνηση περιοχών που αντιμετωπίζουν πληθυσμιακή συρρίκνωση ή έντονη εποχικότητα, προσφέροντας σταθερή ροή επισκεπτών με υψηλό μορφωτικό και εισοδηματικό προφίλ.

Σημαντικό πεδίο ανάπτυξης αποτελούν, επίσης, οι εξειδικευμένες συμβουλευτικές υπηρεσίες για ψηφιακούς νομάδες και εργοδότες, οι οποίες θα παρέχουν «one-stop» λύσεις σε ζητήματα βίζας, φορολογίας, σύναψης συμβάσεων, κοινωνικής ασφάλισης και συμμόρφωσης με τα νομικά πλαίσια τόσο της χώρας προέλευσης όσο και της χώρας φιλοξενίας. Η ύπαρξη τέτοιων επιχειρήσεων μπορεί να απαντήσει άμεσα στην ανάγκη για «νομική/φορολογική υποστήριξη» που αναδείχθηκε ως κορυφαία προτεραιότητα στην έρευνα.

Τέλος, ανοίγονται προοπτικές για νεοφυείς επιχειρήσεις που θα εστιάζουν στην κοινότητα, την ευεξία και την κοινωνική ένταξη των νομάδων, σχεδιάζοντας και υλοποιώντας προγράμματα δικτύωσης, ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, πολιτισμικών ανταλλαγών και συνεργασιών με τοπικούς φορείς. Με τον τρόπο αυτό, οι start-ups δεν λειτουργούν απλώς ως πάροχοι υπηρεσιών, αλλά ως καταλύτες για τη δημιουργία ζωντανών, βιώσιμων κοινοτήτων, στοιχείο κρίσιμο για την επιτυχία της στρατηγικής προσέλευσης ψηφιακών νομάδων.

Η ενσωμάτωση αυτών των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών σε μια ευρύτερη εθνική στρατηγική μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία ενός οικοσυστήματος καινοτομίας γύρω από τον ψηφιακό νομαδισμό, στο οποίο δημόσιος και ιδιωτικός τομέας συνεργάζονται για την παροχή ολοκληρωμένων λύσεων.

5.3 Μελλοντικές τάσεις και κατευθύνσεις για περαιτέρω έρευνα

Η ανάλυση της διεθνούς βιβλιογραφίας και των εμπειρικών δεδομένων υποδεικνύει ότι ο ψηφιακός νομαδισμός βρίσκεται ακόμη σε φάση διαμόρφωσης και αναμένεται να επηρεαστεί σημαντικά από μια σειρά παραγόντων τα επόμενα χρόνια. Η περαιτέρω ωρίμανση των τεχνολογιών απομακρυσμένης συνεργασίας, η διάχυση της τεχνητής νοημοσύνης στην καθημερινή εργασία και η αυξανόμενη χρήση ψηφιακών εργαλείων διαχείρισης εργασίας και χρόνου, ενδέχεται να διευρύνουν ακόμη περισσότερο το φάσμα των επαγγελματιών που μπορούν να ασκούνται από οπουδήποτε. Παράλληλα, οι αλλαγές στα φορολογικά και μεταναστευτικά καθεστώτα των χωρών υποδοχής, οι διεθνείς συζητήσεις για ζητήματα κοινωνικής προστασίας, τα δικαιώματα των εργαζομένων σε πλατφόρμες και η έννοια της «φορολογικής κατοικίας» προδιαγράφουν ένα πιο σύνθετο θεσμικό περιβάλλον για τους ψηφιακούς νομάδες.

Σε αυτό το δυναμικά μεταβαλλόμενο πλαίσιο, η Ελλάδα καλείται να παρακολουθεί στενά τις εξελίξεις και να προσαρμόζει εγκαίρως τις πολιτικές της, εφόσον επιθυμεί να παραμείνει ανταγωνιστική και να κεφαλαιοποιήσει τα πλεονεκτήματά της. Η παρούσα εργασία

υποδεικνύει μια σειρά από κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα, οι οποίες θα μπορούσαν να εμβαθύνουν και να διευρύνουν τα ευρήματα:

- Πιο εστιασμένες μελέτες σε συγκεκριμένες υπο-ομάδες ψηφιακών εργαζομένων (π.χ. freelancers, εργαζόμενοι σε εταιρείες τεχνολογίας, δημιουργικοί επαγγελματίες), ώστε να αποτυπωθούν λεπτομερέστερα τα προφίλ, οι ανάγκες, τα μοτίβα κινητικότητας και οι σχέσεις τους με τους προορισμούς υποδοχής.
- Διερεύνηση των επιπτώσεων του ψηφιακού νομαδισμού στις τοπικές κοινωνίες και οικονομίες, τόσο σε οικονομικό επίπεδο (κατανάλωση, ενοίκια, επενδύσεις, δημιουργία θέσεων εργασίας) όσο και σε κοινωνικό/πολιτισμικό (ένταξη, πιθανές εντάσεις, ανταλλαγές γνώσης και πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις). Ιδιαίτερα για περιοχές με έντονη τουριστική εξάρτηση, μια τέτοια ανάλυση είναι κρίσιμη για την κατανόηση των μακροχρόνιων συνεπειών.
- Συγκριτικές διακρατικές μελέτες, στις οποίες η Ελλάδα θα εξετάζεται δίπλα σε άλλους μεσογειακούς ή ευρωπαϊκούς προορισμούς (π.χ. Πορτογαλία, Ισπανία, Κροατία, Εσθονία), με χρήση συνδυασμού ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων, ώστε να αποτυπωθούν οι σχετικές θέσεις, τα πλεονεκτήματα και οι αδυναμίες, καθώς και οι βέλτιστες πρακτικές που μπορούν να μεταφερθούν ή να προσαρμοστούν.
- Εμβάθυνση στη μελέτη της έννοιας της «κοινότητας» των ψηφιακών νομάδων, τόσο ως προς τις εσωτερικές μορφές οργάνωσης και αυτοδιακυβέρνησης, όσο και ως προς τις σχέσεις αυτών των κοινοτήτων με τα τοπικά οικοσυστήματα καινοτομίας, επιχειρηματικότητας και πολιτισμού. Η εμπειρική ένδειξη ότι η κοινωνική απομόνωση αποτελεί την κυριότερη πρόκληση για το δείγμα της παρούσας εργασίας υποδεικνύει ότι μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να εστιάσουν στον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση μηχανισμών υποστήριξης της κοινωνικής ένταξης των νομάδων, με τη συμμετοχή τόσο δημόσιων φορέων όσο και ιδιωτικών πρωτοβουλιών.

Συνολικά, τα συμπεράσματα και οι προτάσεις της εργασίας αναδεικνύουν ότι η Ελλάδα διαθέτει όλες τις βασικές προϋποθέσεις για να εξελιχθεί σε σημαντικό κόμβο ψηφιακών νομάδων στην ευρύτερη περιοχή: ισχυρά φυσικά και πολιτιστικά πλεονεκτήματα, διαμορφούμενες ψηφιακές υποδομές, αυξανόμενη διεθνή προβολή και ένα ανθρώπινο δυναμικό πρόθυμο να υιοθετήσει ευέλικτα εργασιακά μοντέλα. Η αξιοποίηση αυτής της προοπτικής προϋποθέτει, ωστόσο, συστηματική αντιμετώπιση των προκλήσεων που ανέδειξε η εμπειρική έρευνα, δημιουργική προσαρμογή των διεθνών καλών πρακτικών και συνεχή, τεκμηριωμένη παρακολούθηση των εξελίξεων στον χώρο της απομακρυσμένης εργασίας και του ψηφιακού νομαδισμού.

Υπό αυτές τις συνθήκες, ο ψηφιακός νομαδισμός μπορεί να αποτελέσει όχι απλώς μια νέα μορφή τουριστικής δραστηριότητας, αλλά έναν στρατηγικό πυλώνα βιώσιμης οικονομικής, κοινωνικής και χωρικής ανάπτυξης για την Ελλάδα στην ψηφιακή εποχή.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Ψηφιακοί Νομάδες - Οδηγοί της Καινοτομίας στον Τουρισμό Το παρακάτω ερωτηματολόγιο αναφέρεται στο φαινόμενο των ψηφιακών νομάδων ως μοχλό καινοτομίας για τον τουριστικό τομέα, με έμφαση στην περίπτωση της Ελλάδας. Ο όρος ψηφιακοί νομάδες περιγράφει άτομα που εργάζονται απομακρυσμένα, αξιοποιώντας το διαδίκτυο, ενώ παράλληλα μετακινούνται συχνά, ζώντας σε διαφορετικές γεωγραφικές τοποθεσίες για διάφορα χρονικά διαστήματα. Μπορεί να είναι ελεύθεροι επαγγελματίες (freelancers), απομακρυσμένοι υπάλληλοι ή ψηφιακοί επιχειρηματίες.

Φόρμα χωρίς τίτλο - Φόρμες Google.pdf